

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БІОТЕХНОЛОГІЙ ТА
АКВАКУЛЬТУРИ
КАФЕДРА ГЕНЕТИКИ, РОЗВЕДЕННЯ ТА ГОДІВЛІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН

«До захисту допущено»
В.о. завідувач кафедри,
кандидат с.-г. наук, доцент
Ігор НІКОЛЕНКО
«_____» _____ 2026 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) ступеня вищої освіти
Освітньої програми ««Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва»»
За спеціальністю: 204 - Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОДІВЛІ ТВАРИН РІЗНИХ СТАТЕВОВІКОВИХ ГРУП ТА ОЦІНКА ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Науковий керівник: канд. вет. наук, доцент,
Оксана ШЕВЧЕНКО
Рецензент: к. с.-г. наук, доцент кафедри
технології виробництва і переробки продукції
тваринництва
Олена БЕЗАЛТИЧНА _____
Виконав здобувач першого
(бакалаврського) ступеня вищої освіти
денної форми навчання
освітньо-професійна програма «Технологія
виробництва і переробки продукції тваринництва»,
спеціальність 204 - Технологія виробництва і
переробки продукції тваринництва
Анастасія Олексіївна Пранцуз
Засвідчую, що кваліфікаційна робота
містить результати власних
досліджень. Використання ідей і текстів
інших авторів має посилання на
відповідне джерело.

_____ Анастасія Пранцуз
ОДЕСА - 2026

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з наступних розділів: вступ, матеріали та основні методи досліджень, огляд літератури, аналіз годівлі собак службових порід різних статеві-вікових груп в умовах кінологічного центру, висновки, список використаних джерел. Складається з 77 сторінок комп'ютерного тексту і включає 12 таблиць та 6 рисунків. У списку використаних джерел наведено 53 найменування джерел літератури.

Вивчалися особливості годівлі собак різних статеві-вікових груп.

Встановлено, що раціональне харчування забезпечує підтримання фізичного здоров'я, високої працездатності та ефективності дресирування тварин. У годівлі собак використовують корми тваринного та рослинного походження, сухі промислові корми та вітамінні і мінеральні добавки.

Для дорослих робочих собак структура раціону за енергетичною цінністю складається з компонентів: м'ясо II категорії, різні види круп, хлібобулочні вироби, картопля, овочі.

Потреба племінних псів у поживних речовинах становить у середньому 5,8 г білка, 1,4 г жиру та 11,8 г вуглеводів. У першій половині вагітності потреба сук у поживних речовинах на 1 кг живої маси становить у середньому 5,4 г білка, 1,3 г жиру та 10,1 г вуглеводів. У другій половині щенності потреба в основних поживних речовинах становить, відповідно, 6,7 г білка, 1,4 г жиру та 11,2 г вуглеводів.

У період лактації потреба сук у поживних речовинах суттєво зростає.

До раціонів цуценят включають корми, що є джерелами повноцінного білка. Для годівлі цуценят-сиріт використовують замінники собачого молока, добова потреб залежить від породи службового собаки, в першу чергу - від їх маси тіла.

Ключові слова: службові собаки, корми тваринного та рослинного походження, сухі промислові корми, вітамінні і мінеральні добавки.

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	5
ВСТУП	8
Загальна постановка проблеми та актуальність теми	8
Мета дослідження	9
Об'єкт і предмет дослідження	10
Методи дослідження	10
Рівень вивчення проблеми	10
Елементи наукової новизни та практичне значення одержаних результатів	10
Апробація результатів дослідження	10
Структура та об'єм кваліфікаційної роботи	11
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	12
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМОВ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	20
2.1. Загальні відомості про кінологічний центр	20
2.2. Породний склад собак кінологічного центру	21
2.3. Конституційні типи собак службових порід	25
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОДІВЛІ ТВАРИН РІЗНИХ СТАТЕВОВІКОВИХ ГРУП ТА ОЦІНКА ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	29
3.1. Основні групи кормів та їх раціональне використання у годівлі службових собак	29
3.1.1. Корми тваринного походження у годівлі собак	30
3.1.2. Корми рослинного походження у годівлі собак	31
3.1.3. Комбіновані раціони у годівлі собак	33
3.1.4. Сухі промислові корми у годівлі службових собак	34
3.1.5. Вітамінні та мінеральні добавки у годівлі службових собак ...	37
3.2. Аналіз елементів технології годівлі дорослих собак	39

3.2.1.	Елементи годівлі робочих службових собак.....	39
3.2.2.	Годівля племінних псів	42
3.2.3.	Годівля вагітних самок	48
3.2.4.	Особливості годівлі лактуючих самок	54
3.3	Аналіз елементів годівлі цуценят	59
	ВИСНОВКИ	68
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ЛІТЕРАТУРИ	71

ВСТУП

Загальна постановка проблеми та актуальність теми. Годівля службових собак є одним із ключових чинників забезпечення їхньої працездатності, витривалості та ефективності під час виконання службових завдань. У сучасній кінології питання раціонального харчування розглядається як складова комплексної підготовки службових собак поряд із дресируванням, ветеринарним забезпеченням і належними умовами утримання. Науковці та практики наголошують, що збалансований раціон безпосередньо впливає на фізичний стан тварини, її нервову систему, швидкість відновлення після навантажень та здатність до навчання. Особлива увага приділяється впливу режиму годівлі на поведінкові реакції собаки, нюхові якості та здатність до тривалої роботи під час пошукової діяльності [1, 2].

Правильно організований режим годівлі забезпечує підтримання оптимальної фізичної кондиції службових собак і сприяє ефективному виконанню службових обов'язків і годівля має проводитися з урахуванням віку, навантаження та спеціалізації тварини [3].

Важливим аспектом є дотримання режиму годівлі під час службової діяльності. Службових собак доцільно годувати за 1,5–2 години до виконання роботи або через 30–60 хвилин після завершення навантаження. Такий підхід сприяє підтриманню активності та запобігає перевантаженню організму тварини. Крім того, акцентується увага на необхідності використання кормів тваринного та рослинного походження, мінеральних і вітамінних добавок для забезпечення повноцінного функціонування організму службового собаки [4].

Підготовка кінологів і використання собак у службовій діяльності передбачає організацію належного утримання, догляду та забезпечення збалансованим харчуванням. Недотримання вимог щодо годівлі може негативно вплинути на працездатність тварин і результативність виконання ними службових завдань [5, 6].

Енергетичні потреби службових собак значно відрізняються залежно від інтенсивності навантажень. У періоди активної роботи потреба в поживних речовинах зростає, що вимагає коригування раціонів. Особливе значення має достатня кількість білків і жирів, які забезпечують витривалість та відновлення м'язової тканини після фізичних навантажень.

Сучасна кінологічна практика також свідчить про важливість використання годівлі як елемента мотивації під час дресирування. Харчове підкріплення активно застосовується у формуванні умовних рефлексів та закріпленні навичок у службових собак. Завдяки цьому підвищується ефективність навчання та знижується рівень стресу у тварин [7].

Таким чином, годівля є невід'ємною складовою системи підготовки службових собак, а раціональне харчування забезпечує підтримання фізичного здоров'я, високої працездатності та ефективності дресирування тварин. Тому тема кваліфікаційної роботи є актуальною і своєчасною для дослідження та відповідає запиту сучасної кінології.

Мета дослідження. Метою досліджень було проведення аналізу годівлі собак службових порід різних статеві-вікових груп в умовах кінологічного центру.

Для досягнення поставленої мети необхідно вивчити такі питання:

- ❖ Основні групи кормів та їх раціональне використання у годівлі службових собак:
 - Корми тваринного походження у годівлі собак.
 - Корми рослинного походження у годівлі собак.
 - Комбіновані раціони у годівлі собак.
 - Сухі промислові корми у годівлі службових собак.
 - Вітамінні та мінеральні добавки у годівлі службових собак.
- ❖ Аналіз елементів технології годівлі дорослих собак:
 - Елементи годівлі робочих службових собак.
 - Годівля племінних псів.
 - Годівля вагітних самок.

- Особливості годівлі лактуючих самок.
- Аналіз елементів годівлі цуценят

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження були собаки службових порід кінологічного центру.

Предметом досліджень слугували елементи технології годівлі службових собак різних статеві-вікових груп: робочих собак, племінних самців, вагітних та лактуючих самок, цуценят.

Методи дослідження. При проведенні дослідження елементів технології годівлі службових собак використовувалися загальноприйняті в тваринництві, у т.ч. кінології, методи.

Деякі результати досліджень були оброблені за допомогою методу варіаційної статистики [8, 9].

Рівень вивчення проблеми. Метою розведення службових собак є контроль їх розвитку, закріплення робочих якостей для ефективного використання в різних видах робіт [10-13].

В Україні існує достатня кількість порід службових собак, які придатні для будь-яких видів робіт, а матеріал, який накопичений працею практиків-кінологів, є цінним [14, 15].

Рівень вивчення проблеми годівлі собак службових порід різних генотипів за комплексом показників [16-20], на наш погляд, є достатнім.

Елементи наукової новизни та практичне значення одержаних результатів. В умовах кінологічного центру було проведено дослідження елементів технології годівлі собак службових порід різних генотипів за комплексом показників, зроблено деякі пропозиції щодо вдосконалення деяких показників. Пропозиції можуть бути розглянуті для впровадження в кінологічних центрах, в приватних розплідниках та у приватних господарствах кінологів-аматорів.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень було заслухано на науково-практичній конференції кафедри і рекомендовані для оформлення у вигляді кваліфікаційної роботи.

Структура та об'єм кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з наступних розділів: вступ, матеріали та основні методи досліджень, огляд літератури, аналіз годівлі собак службових порід різних статеві-вікових груп в умовах кінологічного центру, висновки і пропозиції, список використаних джерел.

Кваліфікаційна робота складається з 77 сторінок комп'ютерного тексту і включає 12 таблиць та 6 малюнків. У списку використаних джерел наведено 53 найменування джерел літератури.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

У сучасних умовах забезпечення громадської безпеки та боротьби зі злочинністю важливе місце посідає діяльність кінологічних підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ України. Службові собаки є ефективним інструментом правоохоронної діяльності, оскільки їхні природні здібності до пошуку запахових слідів, вибухових речовин, наркотичних засобів та розшуку людей значно підвищують результативність роботи поліції. Використання службових собак у роботі кінологічних центрів УМВС України має вагоме значення для забезпечення безпеки населення, охорони громадського порядку та виконання спеціальних оперативно-службових завдань [21, 22].

Історія становлення службової кінології в Україні свідчить про поступове вдосконалення методів підготовки собак та організації роботи кінологічних підрозділів. За даними дослідників, розвиток службової кінології в Україні бере початок ще з початку XX століття, коли собак почали активно використовувати для розшуку злочинців та охорони правопорядку [23]. У сучасних умовах кінологічні центри Національної поліції України є важливими структурними підрозділами системи МВС, що виконують широкий спектр завдань [24].

Науковці наголошують, що службові собаки демонструють високу ефективність у процесі пошуку наркотичних засобів, зброї, боєприпасів і вибухових речовин [25]. Завдяки високорозвиненому нюху собаки здатні виявляти навіть мінімальні концентрації запахових речовин, що робить їх незамінними під час проведення спеціальних операцій. Крім того, службові собаки активно використовуються під час пошуку людей, охорони стратегічних об'єктів, патрулювання територій та конвоювання правопорушників.

Важливим аспектом діяльності кінологічних центрів є підготовка та дресирування службових собак. Ефективність виконання службових завдань безпосередньо залежить від рівня підготовки кінолога і тварини. Дослідження методів дресирування свідчать, що найчастіше у роботі зі службовими собаками використовують метод позитивного підкріплення, механічний та контрастний методи [26]. Комплексне застосування цих методів дозволяє сформувати необхідні навички та забезпечити стабільність поведінки собаки в різних умовах служби [27].

Особливого значення діяльність кінологічних підрозділів набула в умовах воєнного стану. Службові собаки активно залучаються до пошуку вибухонебезпечних предметів, розмінування територій, виявлення зброї та тіл загиблих [28]. Дослідники зазначають, що сучасні виклики потребують удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності кінологічних служб, а також модернізації методик підготовки службових собак відповідно до нових умов роботи [29].

Важливим напрямом роботи кінологічних центрів є забезпечення психологічної підтримки працівників поліції. У сучасних дослідженнях наголошується, що службові собаки позитивно впливають на емоційний стан правоохоронців, знижують рівень стресу та сприяють підвищенню ефективності професійної діяльності [30]. Така взаємодія людини і тварини має важливе значення для підтримання психологічної стійкості працівників поліції, особливо в умовах підвищеного професійного навантаження.

Досвід роботи кінологічних центрів свідчить, що найбільш поширеними породами службових собак в Україні є німецькі та бельгійські вівчарки, лабрадори та ротвейлери [26]. Ці породи характеризуються високими робочими якостями, витривалістю, здатністю до навчання та стійкою нервовою системою. Правильний відбір собак для служби є одним із ключових чинників успішної діяльності кінологічних підрозділів.

Таким чином, службові собаки відіграють важливу роль у діяльності кінологічних центрів УМВС України. Вони забезпечують ефективне

виконання оперативно-службових завдань, сприяють підвищенню рівня безпеки громадян та залишаються одним із найбільш результативних засобів правоохоронної діяльності. Подальший розвиток службової кінології в Україні потребує вдосконалення системи підготовки собак і кінологів, оновлення матеріально-технічної бази та впровадження сучасних методів дресирування.

Життєдіяльність і працездатність службових собак значною мірою залежать від організації їх повноцінної годівлі. Під поняттям «правильна годівля» розуміють забезпечення тварин кормами, що відповідають їх фізіологічним потребам у необхідних та збалансованих поживних речовинах, із дотриманням установленого режиму годування [31].

Раціональна годівля собак можлива лише за умови постійного контролю якості кормів та врахування фізіологічних потреб організму в поживних речовинах. Недостатня або надмірна годівля негативно впливає на організм тварини, зокрема на процеси клітинного розвитку, ембріональне формування та якість потомства [32].

Енергія, необхідна для функціонування внутрішніх органів, підтримання м'язового тону, рухової активності та сталої температури тіла, утворюється в результаті засвоєння білків, жирів і вуглеводів. Поживна цінність корму визначається кількістю валової енергії, яку вимірюють у кілоджоулях. Так, під час окиснення 1 г білка виділяється 16,7 кДж енергії, 1 г жиру — 37,7 кДж, а 1 г вуглеводів — 15,7 кДж [33].

Потреба собак в енергії визначається низкою чинників, серед яких маса тіла, температура навколишнього середовища, стан шерстного покриву, стать, вік, тип конституції, рівень фізичної активності та фізіологічний стан організму, зокрема вагітність або лактація. У літній період добова потреба в енергії, як правило, знижується приблизно на 15 %.

Самці зазвичай потребують більшої кількості енергії порівняно із самками, а молоді тварини витрачають більше енергії, ніж собаки старшого віку. Крім того, у тварин із сухою та добре розвиненою мускулатурою

енергетичні витрати є вищими, ніж у собак із рихлою конституцією чи надмірною масою тіла. Підвищена потреба в енергії також характерна для собак зі збудливим типом нервової системи та високою руховою активністю [34].

Повноцінна та збалансована годівля службових собак є однією з основних умов підтримання їх здоров'я, високої працездатності та ефективного виконання службових завдань. Раціон службових собак повинен забезпечувати організм необхідною кількістю енергії та поживних речовин відповідно до фізіологічного стану, віку, рівня фізичного навантаження та умов утримання тварин. Загальна поживність раціону визначається вмістом білків, жирів, вуглеводів, мінеральних речовин, вітамінів і рівнем енергетичної цінності корму [35].

Правильна організація годівлі службових собак безпосередньо впливає на функціональний стан організму, витривалість, активність та здатність до навчання. Недостатня поживність раціону призводить до зниження маси тіла, ослаблення імунної системи, погіршення фізичної форми та працездатності собак. Водночас надлишкове споживання поживних речовин може викликати ожиріння, порушення обміну речовин та захворювання внутрішніх органів [36].

Особливе значення у годівлі службових собак мають білки, які є основним будівельним матеріалом для тканин організму та забезпечують нормальний перебіг фізіологічних процесів. Білкове голодування негативно впливає на ріст молодняку, репродуктивні функції та роботу м'язової системи. Для службових собак джерелами повноцінного білка є м'ясо, риба, молочні продукти та яйця [37].

Важливу роль у забезпеченні енергетичної потреби організму відіграють жири та вуглеводи. Жири характеризуються високою енергетичною цінністю та є джерелом жиророзчинних вітамінів, а вуглеводи забезпечують організм швидкою енергією для підтримання фізичної активності. Потреба службових

собак в енергії залежить від віку, маси тіла, статі, температури навколишнього середовища та рівня фізичного навантаження [4, 35].

Мінеральні речовини та вітаміни також є важливими складовими повноцінного раціону. Недостатнє надходження кальцію, фосфору, натрію та інших мікроелементів може спричинити порушення розвитку кісткової тканини, зниження імунітету та погіршення загального стану організму [16].

Вітаміни беруть участь у регуляції обміну речовин, підтримують функціонування нервової системи та забезпечують стійкість організму до несприятливих факторів зовнішнього середовища.

Повноцінне забезпечення службових собак вітамінами є важливою умовою підтримання їх здоров'я, працездатності та ефективного виконання службових завдань. Вітаміни беруть активну участь у регуляції обміну речовин, забезпечують нормальне функціонування ферментних систем, нервової системи, процесів росту, розвитку та імунного захисту організму. Недостатнє або надмірне надходження вітамінів із кормом негативно впливає на фізіологічний стан тварин і може спричиняти порушення обмінних процесів [38].

Поділяють вітаміни на жиророзчинні та водорозчинні. До жиророзчинних належать вітаміни А, D, Е та К, які здатні накопичуватися в організмі, а до водорозчинних — вітаміни групи В та вітамін С. Кожен із вітамінів виконує специфічні функції у процесах метаболізму та підтриманні життєдіяльності службових собак [39].

Особливе значення для організму собак має вітамін А, який забезпечує нормальний стан епітеліальних тканин, функціонування органів зору та підтримання імунітету [40]. Дефіцит цього вітаміну може призводити до затримки росту, зниження стійкості організму до інфекцій та порушень репродуктивної функції.

Вітамін D бере участь у регуляції кальцієво-фосфорного обміну, сприяє засвоєнню кальцію і фосфору в кишечнику та забезпечує нормальний розвиток

кісткової тканини. Його нестача викликає рахіт у молодих тварин і остеомаліцію у дорослих собак [38].

Важливу роль у процесах обміну речовин відіграє вітамін Е, який виконує функцію природного антиоксиданту та захищає клітинні мембрани від окисного пошкодження. Крім того, він позитивно впливає на функціонування м'язової та репродуктивної систем. Недостатнє надходження вітаміну Е може супроводжуватися м'язовою слабкістю, порушеннями репродуктивної здатності та загальним виснаженням організму [38].

Водорозчинні вітаміни групи В мають важливе значення у забезпеченні енергетичного обміну. Зокрема, вітамін В₁ (тіамін) бере участь у процесах вуглеводного обміну та функціонуванні нервової системи, а вітамін В₂ (рибофлавін) є складовою коферментів, що забезпечують окисно-відновні реакції в організмі [41]. Вітамін В₆ (піридоксин) виконує роль коферменту в реакціях амінокислотного обміну та синтезі білків [42]. Недостатність вітамінів групи В може призводити до порушень нервової діяльності, погіршення апетиту, зниження маси тіла та ослаблення працездатності собак.

Службові собаки, які зазнають значних фізичних та емоційних навантажень, потребують підвищеного рівня вітамінного забезпечення. Особливо це стосується собак, які використовуються для пошукової, охоронної та спеціальної служби. Недостатнє надходження вітамінів у раціоні таких тварин негативно позначається на їх витривалості, швидкості реакцій та здатності до виконання службових завдань [43].

Таким чином, вітаміни є незамінними компонентами раціону службових собак та відіграють важливу роль у регуляції обміну речовин. Вони забезпечують нормальне функціонування організму, підтримують високий рівень працездатності та сприяють адаптації тварин до значних фізичних навантажень. Раціональна вітамінна годівля є необхідною умовою збереження здоров'я і довготривалого використання службових собак у кінологічних підрозділах.

Раціональна годівля службових собак є важливим чинником забезпечення їх здоров'я, витривалості та високої працездатності. У сучасних умовах у практиці кінологічних підрозділів дедалі ширше застосовуються сухі гранульовані корми, які характеризуються збалансованим складом, зручністю використання та тривалим терміном зберігання [35]. Використання готових кормів дозволяє забезпечити собак необхідною кількістю поживних речовин, вітамінів і мінералів відповідно до фізіологічних потреб організму.

Сухі гранульовані корми виготовляються із застосуванням сучасних технологій обробки сировини та містять оптимальне співвідношення білків, жирів і вуглеводів [16]. До складу таких кормів входять м'ясні та рослинні компоненти, мінеральні добавки, вітаміни, амінокислоти й інші біологічно активні речовини. Науковці зазначають, що правильно підібраний сухий корм сприяє підтриманню стабільної маси тіла, нормального функціонування травної системи та високої фізичної активності службових собак [44].

Однією з основних переваг сухих гранульованих кормів є їх збалансованість за енергетичною поживністю. Завдяки точному дозуванню компонентів можна забезпечити оптимальний рівень енергії залежно від віку, маси тіла, рівня фізичного навантаження та умов утримання собак [45]. Особливо важливе значення це має для службових собак, які виконують пошукові, охоронні або спеціальні завдання та зазнають значних фізичних навантажень.

Використання сухих кормів позитивно впливає на стан зубів і ротової порожнини собак. Гранульована структура корму сприяє механічному очищенню зубів від нальоту та знижує ризик розвитку стоматологічних захворювань. Крім того, сухі корми мають високу концентрацію поживних речовин, що дозволяє зменшити об'єм добового раціону без втрати його поживної цінності [46].

Разом із перевагами використання сухих гранульованих кормів важливим є контроль їх якості та дотримання правил зберігання. Недостатня якість корму або порушення умов його зберігання можуть призвести до втрати

поживних властивостей, розвитку мікрофлори та виникнення захворювань у тварин [16]. Тому під час вибору корму необхідно враховувати його склад, вміст білка та жиру, наявність вітамінно-мінеральних добавок, а також відповідність фізіологічним потребам собак.

Переведення службових собак на сухі гранульовані корми здійснюється поступово [4], так як різка зміна типу годівлі може викликати порушення травлення, зниження апетиту та стресову реакцію організму. Адаптація до нового корму зазвичай триває 7–10 днів, протягом яких новий корм поступово змішують із традиційним раціоном.

Отже, використання сухих гранульованих кормів у годівлі службових собак має важливе практичне значення - такі корми забезпечують повноцінне та збалансоване харчування, сприяють підтриманню високої працездатності, витривалості та здоров'я тварин, а використання готових кормів у кінологічних підрозділах дозволяє оптимізувати процес годівлі та підвищити ефективність утримання службових собак.

Таким чином, аналіз доступних вітчизняних і закордонних джерел літератури свідчить про те, що загальна поживність раціону службових собак є одним із ключових факторів, що визначає їх фізичний стан, працездатність та ефективність виконання службових обов'язків. Раціональна організація годівлі дозволяє підтримувати високий рівень здоров'я тварин, забезпечує нормальний перебіг фізіологічних процесів та сприяє довготривалому використанню службових собак у кінологічних підрозділах.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМОВ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Загальні відомості про кінологічний центр

У кінологічному центрі ГУМВС України функціонує комплекс споруд і спеціалізованого обладнання, необхідних для утримання, підготовки та ветеринарного обслуговування службових собак.

Головний корпус включає кабінет начальника, кабінет заступника начальника, кімнату для переодягання персоналу та навчальну аудиторію. Аудиторія оснащена сучасними технічними засобами, що використовуються для проведення лекційних і практичних занять.

Ветеринарний корпус призначений для здійснення профілактичних і лікувальних заходів. Тут проводяться дослідження біологічних матеріалів для виявлення захворювань у собак, зберігаються необхідні медикаменти, а також розміщене ветеринарне обладнання: оглядовий стіл, штативи для крапельниць, холодильники та інші медичні засоби.

Кухня забезпечує підготовку кормів для тварин. У приміщенні зберігаються запаси кормів, а також розташовані ваги, холодильне обладнання, печі, спеціальні стелажі для охолодження приготовленої їжі, кухонний інвентар і мийна зона.

Ізолятор використовується для утримання лактуючих самок та цуценят різних порід, забезпечуючи їм належні умови догляду та спостереження.

На території розплідника розміщено близько 90 вольєрів, згрупованих у ряди по 6-12 одиниць. Перед кожним вольєром облаштовано бетоновані водовідвідні канавки для відведення води та сечі, що сприяє підтриманню санітарного стану території.

Вигульний майданчик є основним місцем для вигулу, тренування та купання собак. На ньому розташовані два басейни розміром 4×4 м, наскрізні

сходи, легкоатлетичний бар'єр, похила стіна, окоп, бум, переривчастий міст і шини, встановлені на різній висоті. Ці елементи використовуються для розвитку фізичних якостей тварин і відпрацювання навичок подолання перешкод.

Для спеціалізованої підготовки собак використовуються макети транспортних засобів - автомобілі, у яких проводиться навчання пошуку вогнепальної зброї, вибухових речовин та наркотичних засобів.

Діяльність центру фінансується державою, проте окремі витрати не покриваються бюджетним забезпеченням. У центрі працює достатня кількість співробітників, за кожним із яких закріплено одну або дві службові собаки. Працівники здійснюють їх дресирування, годування, догляд та повсякденне утримання.

2.2. Породний склад собак кінологічного центру

У розпліднику кінологічного центру утримуються службові собаки різних порід, серед яких: німецька вівчарка, кавказька вівчарка, доберман, шотландська вівчарка (колі), ротвейлер і лабрадор-ретривер. Кожна з цих порід має свої особливості та використовується для виконання різних службових завдань.

Німецька вівчарка є однією з найпоширеніших службових порід у світі. Завдяки своїй універсальності вона широко застосовується в правоохоронних органах, збройних силах та інших сферах діяльності. Це собака вище середнього зросту, міцної та сухої статури (мал. 1).

Висота в холці становить 65–70 см у самців і 61–66 см у самок. Для породи характерні врівноваженість, витривалість та захисні якості.

Кавказька вівчарка належить до великих і потужних собак міцної конституції (мал. 2). Представники цієї породи відзначаються природною недовірою до сторонніх, вираженими охоронними інстинктами, витривалістю та невибагливістю до умов утримання.

Мал. 1. Німецька вівчарка.

Мал. 2. Кавказька вівчарка.

Мінімальна висота в холці становить 68 см у самців і 64 см у самок. Собаки добре пристосовуються до різних кліматичних умов і мають урівноважений характер із переважанням активно-оборонної реакції.

Доберман належить до службово-сторожових порід. Це елегантний, гармонійно складений собака з жвавим темпераментом, розвиненими органами чуття та високою працездатністю (мал. 3).

Мал. 3. Доберман.

Добермани легко піддаються дресируванню та відзначаються рішучістю й уважністю. Висота в холці становить 68–72 см у самців і 63–68 см у самок. Для них характерна рухливість, врівноваженість і добре виражений захисний інстинкт.

Шотландська вівчарка (колі) - активний і доброзичливий собака середнього зросту із сухою та міцною статуєю (мал. 4).

Мал. 4. Шотландська вівчарка.

Висота в холці сягає 56–61 см у самців та 51–56 см у самок. Колі мають врівноважений і рухливий темперамент, добре навчаються та використовуються як собаки-зв'язківці, санітари, а також у пошуковій роботі.

Ротвейлер є універсальною службовою породою, що поєднує силу, витривалість і високі робочі якості (мал. 5).

Мал. 5. Ротвейлер.

Представники цієї породи успішно виконують пошукові та охоронні функції. Ротвейлери добре піддаються дресируванню, відзначаються відданістю власнику, сміливістю та дисциплінованістю. Висота в холці становить 61–68 см у самців і 56–63 см у самок. Для них характерні спокійний темперамент, врівноваженість і стримане ставлення до незнайомців.

Бельгійська вівчарка - це гармонійно складений собака середнього розміру, який відзначається елегантністю, міцною статуєю та пропорційною будовою тіла (мал. 6).

Маса тіла представників породи зазвичай становить від 26 до 30 кг, хоча може змінюватися залежно від статі, віку та умов утримання. Висота в холці у самців коливається в межах 58–66 см, а у самок становить близько 60–62 см.

Мал. 6. Бельгійська вівчарка (малінуа).

Для бельгійської вівчарки характерна видовжена голова з добре розвиненим черепом. Морда також подовжена, дещо звужена до носа. Вуха трикутної форми, стоячі та високо поставлені. Шия довга, пряма й міцна, плавно розширюється в ділянці плечей.

Корпус собаки міцний і добре розвинений, з широкою та глибокою грудною кліткою. Передні кінцівки сильні та мускулисті, а задні правильно поставлені й розташовані майже перпендикулярно до поверхні землі, що забезпечує легкість і впевненість рухів. Хвіст середньої довжини, широкий біля основи; у спокійному стані він опущений, а під час руху або збудження піднімається.

2.3. Конституційні типи собак службових порід

Конституція об'єднує всі основні властивості організму тварини – особливості анатомічної будови, фізіологічних процесів і поперед всього особливостей вищої нервової діяльності, які визначають реакцію організму на навколишнє середовище.

Конституційний тип тварини складується в ряді поколінь як результат пристосування організму до навколишнього середовища, умовам існування і характеру використання тварини.

В реакціях організму на зовнішнє середовище і пристосування до неї провідну роль відіграє нервова система, яка впливає на основні функції організму і забезпечує зміну обміну речовин в організмі, пристосування до умов утримання і використання. В свою чергу всі ці реакції організму знаходять відображення в зміні зовнішніх форм собаки.

В основу класифікації типів нервової діяльності І.П. Павловим [48, 49] були взяті три основних властивості нервових процесів – сила, рівновага, рухливість.

У виробничих умовах тип нервової діяльності виявляється в процесі виховання і дресирування собаки, а також на змаганнях.

В умовах розплідника кінологічного центру існують такі типи нервової діяльності собак:

- ❖ **сильний-рівноважений-рухливий** – собаки швидко сприймають умовні рефлекси, рухливі, витривалі в роботі, добре виробляють гальмуючі рефлекси і чітко диференціювання. З загальної кількості собак в умовах розплідника з таким типом є 65,0%;
- ❖ **сильний-рівноважений-повільний** – умовні рефлекси виробляються порівняно повільно, але міцно і стійко утримуються, гальмуючі рефлекси виробляються легко, рухи повільні. З загальної кількості собак в умовах розплідника з таким типом є 20,0%;
- ❖ **сильний-нерівноважений-нестримний** – собаки відрізняються сильними подразнюючими і слабкими гальмуючими рефлексами. Вони рухливі, не стомлюючі, працюють швидко, з великою енергією. Позитивні умовні рефлекси виробляються швидко, гальмуючі – важко і, як правило, вони непостійні. При дресируванні у такої собаки важко виховуються витримка і диференціювання. З загальної кількості собак в умовах розплідника з таким типом є 15,0%;
- ❖ **слабий** – характеризується слабкістю як подразнюючих, так і гальмівних процесів і, як правило, такі собаки не придатні до роботи, або можна з

ними працювати тільки після великої роботи з ними. З загальної кількості собак в умовах розплідника з таким типом собаки відсутні.

За М.Ф. Івановим зоотехнічний принцип “Міцність конституції – основа всякої продуктивності” повністю використовується і в собаківництві. Велика збудливість, рухливість, витривалість, вдосконалення форм і пропорційність будови тіла – все це досягалося добором в боротьбі за більш сухий і міцний тип конституції.

П. М. Кулешов (цит. за 50, 51) розробив класифікацію конституційних типів тварин, в основу якої покладено особливості розвитку та функціонування окремих органів і систем організму.

Грубий тип конституції характеризується міцним організмом, добре розвиненим масивним кістяком і потужною мускулатурою. Шкіра товста та щільна, іноді утворює складки в ділянці ший. Голова велика і широка, з добре розвиненими щелепами. Морда коротка й тупа, губи масивні, очі розташовані прямо. Грудна клітка широка та глибока, живіт помірно підтягнутий. Кінцівки відносно короткі, з укороченою гомілкою. Шерстний покрив густий і грубий. У розпліднику собак із таким типом конституції не виявлено.

Ніжний тип конституції відзначається легким і тонким кістяком, недостатньо розвиненою мускулатурою та загальною витонченістю будови. Голова невелика, морда вузька та коротка. Очі великі, нерідко дещо випуклі. Шкіра тонка й щільно прилягає до тіла. Шерсть м’яка, тонка, часто хвиляста або кучерява. Частка собак цього типу в розпліднику становить близько 15 % від загальної кількості поголів’я.

Міцний тип конституції характеризується гармонійним поєднанням добре розвиненого кістяка та мускулатури, а також чітко вираженим статевим диморфізмом. Шкіра еластична, помірної товщини, щільно прилягає до тіла. Голова клиноподібної форми, дещо видовжена, із помірно широкою черепною частиною. Очі поставлені косо. Шия суха та пропорційна. Грудна клітка глибока, овальної форми. Кінцівки середньої довжини, добре розвинені.

Шерстний покрив має середню густоту та товщину. У розпліднику переважають саме собаки цього типу, їх частка становить близько 80 %.

Сирий (рихлий) тип конституції характеризується масивною статурою, широким тулубом і відносно короткими кінцівками. Голова велика та широка, морда коротка і тупа. Очі розташовані прямо. Шия коротка, часто з надлишковим розвитком підшкірної клітковини. Кінцівки мають прямі та недостатньо міцні суглоби. Шерстний покрив складається з грубого остевого волосся та густого підшерстка. У розпліднику представники цього типу конституції складають до 5%.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ГОДІВЛІ СОБАК СЛУЖБОВИХ ПОРІД РІЗНИХ СТАТЕВО-ВІКОВИХ ГРУП В УМОВАХ КІНОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ

3.1. Основні групи кормів та їх раціональне використання у годівлі службових собак

Годівля службових собак є важливим елементом їх утримання та підготовки, оскільки від якості раціону залежить працездатність, витривалість і здоров'я тварин. У сучасній кінологічній літературі виділяють декілька основних груп кормів: корм тваринного походження, рослинного походження, комбіновані раціони, сухі промислові корми та кормові добавки.

Раціони службових собак мають базуватися на кормах тваринного походження (м'ясо, субпродукти, риба, молочні продукти), які забезпечують білкову повноцінність раціону [52].

Важливе місце займають також рослинні корми (крупни, овочі), які забезпечують організм енергією та клітковиною для нормального травлення. Окремо наголошується на значенні збалансованих комбінованих раціонів, які поєднують корми тваринного і рослинного походження з урахуванням фізіологічного стану та навантаження собак.

У практиці кінологічних підрозділів дедалі частіше застосовуються сухі повнораціонні корми промислового виробництва, які забезпечують стабільний склад поживних речовин і спрощують процес годівлі. Підкреслюється роль кормових добавок (мінеральних і вітамінних препаратів), які необхідні для підтримання обміну речовин і профілактики дефіцитних станів. Ефективна система годівлі службових собак повинна поєднувати натуральні та промислові корми з обов'язковим врахуванням фізичних навантажень, віку та умов утримання тварин [53].

3.1.1. Корми тваринного походження у годівлі собак. Корми тваринного походження є основним джерелом повноцінного білка в раціоні собак. Вони містять незамінні амінокислоти, жири, мінеральні речовини та вітаміни, необхідні для нормального росту, розвитку, відтворення і підтримання високої працездатності тварин. Особливе значення такі корми мають для службових собак, які зазнають значних фізичних навантажень.

М'ясо та м'ясопродукти. М'ясо є найціннішим кормом тваринного походження для собак. Найчастіше використовують яловичину, телятину, конину, м'ясо птиці та кролятину. Воно містить 15–22 % білка, добре засвоюється та забезпечує організм енергією. М'ясо може згодовуватися у вареному або сирому вигляді за умови ветеринарного контролю його безпечності. У раціоні службових собак м'ясо та м'ясопродукти повинні становити значну частину білкової складової. Сире м'ясо рекомендується попередньо заморожувати або перевіряти на наявність збудників захворювань.

Субпродукти. До субпродуктів належать печінка, серце, легені, нирки, рубець та інші внутрішні органи. Вони багаті на білок, вітаміни групи В, залізо та мікроелементи. Особливо цінною є печінка як джерело вітаміну А. Субпродукти можуть замінювати частину м'яса, проте не повинні повністю його витіснити. Печінку доцільно включати до раціону 1–2 рази на тиждень у помірних кількостях.

Риба. Риба містить високоякісний білок, поліненасичені жирні кислоти, фосфор, кальцій та йод. Морська риба є цінним джерелом омега-3 жирних кислот, які позитивно впливають на стан шкіри, шерсті та серцево-судинної системи. Рибу бажано згодовувати у вареному вигляді після видалення великих кісток. Її можна включати до раціону 1–2 рази на тиждень як заміну частини м'ясних кормів.

Молоко та молочні продукти. Молоко, кисломолочний сир, кефір, йогурт та інші молочні продукти є джерелами легкозасвоюваного білка, кальцію та вітамінів. Особливо корисні вони для цуценят, молодняка, вагітних і лактуючих сук. Дорослим собакам краще давати кисломолочні продукти,

оскільки вони легше перетравлюються, ніж цільне молоко. Сир рекомендується використовувати як додаткове джерело кальцію та білка.

Яйця. Курячі та перепелині яйця містять повноцінний білок, жири, вітаміни А, D, Е та групи В. Вони добре засвоюються організмом собак. Яйця доцільно згодовувати у вареному вигляді 1–2 рази на тиждень. Надмірне використання сирого білка небажане через наявність авідину, який може порушувати засвоєння біотину.

Загальними рекомендаціями до використання кормів тваринного походження є:

- ❖ корми тваринного походження повинні бути доброякісними та безпечними у ветеринарно-санітарному відношенні;
- ❖ частка білків тваринного походження в раціоні службових собак має бути переважаючою порівняно з рослинними білками;
- ❖ усі продукти необхідно вводити поступово, контролюючи реакцію організму тварини;
- ❖ раціон має бути збалансованим за білком, жиром, мінеральними речовинами та вітамінами.
- ❖ не рекомендується використовувати зіпсовані продукти, трубчасті кістки птиці, а також сирі продукти невідомого походження.

Рациональне використання кормів тваринного походження забезпечує високу працездатність, міцне здоров'я та тривале службове використання собак.

3.1.2. Корми рослинного походження у годівлі собак. Корми рослинного походження є важливою складовою раціону собак, оскільки забезпечують організм вуглеводами, клітковиною, вітамінами, мінеральними речовинами та частково білком. Вони доповнюють корми тваринного походження та сприяють нормальному функціонуванню травної системи. Однак собаки є переважно м'ясоїдними тваринами, тому рослинні корми не можуть повністю замінити продукти тваринного походження.

Зернові корми та крупи. До найпоширеніших зернових кормів у годівлі собак належать рис, гречка, вівсяна, пшенична, ячна та кукурудзяна крупи. Вони є основним джерелом енергії завдяки високому вмісту вуглеводів, а також містять рослинний білок, вітаміни групи В та мінеральні речовини. Крупи слід згодовувати у вигляді добре проварених каш. Найкраще засвоюються рисова та гречана крупи. Частка зернових кормів у раціоні повинна відповідати рівню фізичного навантаження собаки та поєднуватися з білковими кормами тваринного походження.

Овочі є джерелом клітковини, вітамінів і мінеральних елементів. Найчастіше використовують моркву, гарбуз, кабачки, буряк, капусту та інші овочеві культури. Їх можна давати у сирому, відвареному або тушкованому вигляді. Морква та гарбуз особливо корисні як джерела каротину. Овочі рекомендується додавати до основного корму в помірних кількостях для покращення травлення.

Фрукти та ягоди. Фрукти містять легкозасвоювані вуглеводи, органічні кислоти, вітаміни та антиоксиданти. Для собак можуть використовуватися яблука, груші, банани та деякі ягоди. Фрукти слід вводити до раціону поступово та використовувати переважно як додатковий корм або заохочення. Не рекомендується давати виноград, родзинки та надмірну кількість солодких фруктів.

Бобові культури. Горох, сочевиця та інші бобові містять значну кількість рослинного білка. Проте вони можуть спричиняти підвищене газоутворення та не завжди добре засвоюються собаками. Бобові корми слід використовувати обмежено та лише після достатньої термічної обробки.

Рослинні олії. Соняшникова, кукурудзяна, лляна та інші рослинні олії є джерелом жирних кислот і жиророзчинних вітамінів. Невеликі кількості рослинної олії можна додавати до корму для покращення обміну речовин, стану шкіри та шерсті собак.

Загальні рекомендації щодо використання рослинних кормів:

- ❖ рослинні корми повинні доповнювати, а не замінювати корми тваринного походження.
- ❖ крупи та овочі необхідно піддавати відповідній кулінарній обробці для підвищення їх засвоюваності.
- ❖ кількість рослинних кормів у раціоні має відповідати віку, фізіологічному стану та рівню навантаження собаки.
- ❖ нові корми вводять поступово, контролюючи стан травлення та загальне самопочуття тварини.
- ❖ не слід використовувати продукти, які можуть бути токсичними для собак, зокрема цибулю, часник у великих кількостях, виноград та родзинки.

Раціональне використання кормів рослинного походження забезпечує собак енергією, вітамінами та клітковиною, сприяє нормальній роботі шлунково-кишкового тракту та підвищує поживну цінність раціону в цілому.

3.1.3. Комбіновані раціони у годівлі собак. Комбінований раціон - це система годівлі, за якої в раціоні собаки поєднуються корми тваринного та рослинного походження. Такий підхід дозволяє забезпечити організм тварини всіма необхідними поживними речовинами: білками, жирами, вуглеводами, вітамінами та мінеральними елементами.

Основу комбінованого раціону зазвичай становлять м'ясо або м'ясопродукти, які є джерелом повноцінного білка. Доповнюють їх крупи (рис, гречка, вівсянка), овочі (морква, буряк, гарбуз, кабачки), а також мінеральні та вітамінні добавки. Завдяки поєднанню різних видів кормів досягається висока поживна цінність раціону та його добра засвоюваність.

Комбіновані раціони широко використовуються в кінологічних центрах, службових розплідниках, прикордонних та поліцейських підрозділах, оскільки дозволяють враховувати фізичне навантаження, вік, масу тіла та фізіологічний стан собак.

Перевагою комбінованих раціонів є те, що вони забезпечують повноцінне та збалансоване харчування; сприяють підтриманню оптимальної кондиції тварин; дозволяють варіювати склад раціону залежно від потреб собаки; покращують поїдання корму завдяки різноманітності інгредієнтів; є економічно вигідними при утриманні великої кількості собак.

У більшості службових розплідників України традиційно застосовується комбінований тип годівлі у вигляді так званої кормової каші. Для її приготування використовують м'ясо або субпродукти (яловичі легені, рубець, серце), крупи (гречану, рисову або ячну), овочі (моркву, буряк, гарбуз) та кухонну сіль відповідно до встановлених норм.

Наприклад, для дорослої службової собаки масою 30–35 кг добовий раціон може включати: м'ясо або субпродукти – 500-700 г, крупи – 300-400 г, овочі – 100-200 г, рослинну олію – 10-20 г та вітамінно-мінеральні добавки за потребою.

Усі компоненти відварюють, змішують та згодовують у теплом вигляді двічі на добу. Такий раціон забезпечує собаку достатньою кількістю енергії та поживних речовин для виконання службових завдань, підтримання фізичної форми та відновлення після навантажень.

Таким чином, комбіновані раціони є одним із найпоширеніших і найефективніших способів годівлі службових собак, оскільки поєднують переваги натуральних кормів та забезпечують збалансоване харчування тварин.

3.1.4. Сухі промислові корми у годівлі службових собак. Сухі промислові корми є одним із найпоширеніших видів годівлі службових собак в Україні. Їх використання забезпечує стабільний склад поживних речовин, спрощує зберігання та транспортування кормів, а також дозволяє точно контролювати добові норми годівлі. Якісні повнораціонні корми містять збалансовану кількість білків, жирів, вуглеводів, вітамінів і мінеральних

речовин, необхідних для підтримання високої працездатності службових собак.

Для службових собак рекомендується використовувати корми не нижче преміум-класу, оскільки вони характеризуються високою засвоюваністю та достатнім вмістом білка тваринного походження.

Royal Canin. Продукція компанії Royal Canin широко використовується в кінологічних центрах та розплідниках. Виробник пропонує спеціалізовані раціони для собак різних порід, вікових груп і рівнів фізичної активності. Корми відзначаються збалансованим складом, високою засвоюваністю та наявністю функціональних компонентів для підтримання здоров'я суглобів, травної системи та імунітету. Особливість: широкий вибір кормів для службових порід, зокрема німецьких вівчарок, лабрадорів та ротвейлерів.

Purina Pro Plan. Корми належать до преміум- та суперпреміум-сегмента. Вони містять високоякісні джерела білка, переважно м'ясо курки, лосося або ягнятини. У рецептурах використовуються комплекси антиоксидантів, пребіотики та жирні кислоти Омега-3 і Омега-6. Особливість: добре підходять для службових собак із підвищеними фізичними навантаженнями та активним способом життя.

Josera. Німецькі корми Josera набули значної популярності серед українських кінологів завдяки оптимальному співвідношенню ціни та якості. Раціони характеризуються високим вмістом тваринного білка, відсутністю штучних барвників і консервантів та доброю засвоюваністю. Особливість: рекомендуються для робочих і спортивних собак.

Club 4 Paws. Є одним із найвідоміших українських виробників кормів для собак. Продукція виготовляється з використанням сучасних технологій та відповідає міжнародним стандартам якості. Корми містять м'ясні інгредієнти, вітамінно-мінеральні комплекси та жирні кислоти для підтримання здоров'я шкіри та шерсті. Особливість: доступна вартість і широка представленість на українському ринку.

Brit Premium та Brit Care. Чеська компанія Brit виробляє корми преміум- та суперпреміум-класу. Лінійка Brit Premium орієнтована на щоденну годівлю, тоді як Brit Care містить гіпоалергенні рецептури та функціональні компоненти для собак із особливими потребами. Особливість: високий вміст м'ясних інгредієнтів та наявність спеціалізованих раціонів для активних собак.

Acana та Orijen. Корми канадського виробника належать до категорії холістик. Вони характеризуються дуже високим вмістом м'ясних компонентів (до 70-85 % у деяких формулах), мінімальною кількістю зернових та використанням натуральних інгредієнтів. Особливість: забезпечують високий рівень білка та енергії, що особливо важливо для службових собак у періоди інтенсивної роботи.

Bosch. Німецькі корми Bosch належать до суперпреміум-класу та широко використовуються власниками службових і спортивних собак. Вони містять якісні джерела білка, вітаміни, мінерали та антиоксиданти природного походження. Особливість: добра переносимість і широкий вибір раціонів для собак різного віку та рівня активності.

Рекомендації щодо використання сухих кормів:

- ❖ для службових собак слід обирати корми преміум-, суперпреміум- або холістик-класу.
- ❖ добова норма корму повинна коригуватися залежно від маси тіла, віку та фізичного навантаження тварини.
- ❖ при використанні сухих кормів собака повинна мати постійний доступ до свіжої питної води.
- ❖ перехід на новий корм необхідно здійснювати поступово протягом 7-10 днів.

Для собак, які виконують інтенсивну службову роботу, доцільно використовувати спеціальні висококалорійні раціони серій Active, Energy або Performance.

Завдяки збалансованому складу та зручності використання сухі промислові корми є ефективним інструментом забезпечення повноцінного харчування службових собак і широко застосовуються в кінологічних підрозділах України.

3.1.5. Вітамінні та мінеральні добавки у годівлі службових собак.

Вітамінні та мінеральні добавки є важливим компонентом годівлі службових собак, оскільки забезпечують нормальний перебіг обмінних процесів, підтримують імунітет, сприяють розвитку кістково-м'язової системи та підвищують витривалість тварин. Особливої уваги потребують собаки, які виконують значні фізичні навантаження, проходять інтенсивне дресирування, перебувають у стані росту, вагітності або лактації.

У разі використання натуральних та комбінованих раціонів додаткове введення вітамінно-мінеральних препаратів є практично обов'язковим, оскільки навіть добре збалансований раціон не завжди забезпечує повну потребу організму в мікроелементах та вітамінах. При використанні якісних сухих повнораціонних кормів потреба в додаткових добавках значно зменшується, оскільки більшість таких кормів уже містять необхідний комплекс поживних речовин.

Основні вітаміни та їх значення у годівлі собак:

- ❖ вітамін А забезпечує нормальний ріст, розвиток епітеліальних тканин, гостроту зору та стійкість організму до інфекцій;
- ❖ вітамін D регулює обмін кальцію та фосфору, сприяє формуванню міцного кістяка і зубів. Його нестача може призводити до порушень розвитку опорно-рухового апарату;
- ❖ вітамін Е виконує функцію природного антиоксиданту, підтримує репродуктивну систему та підвищує стійкість організму до фізичних навантажень;

- ❖ вітаміни групи В беруть участь в енергетичному обміні, роботі нервової системи та кровотворенні. Вони особливо важливі для службових собак під час інтенсивних тренувань і роботи;
- ❖ вітамін С сприяє підвищенню імунної резистентності організму та прискорює відновлення після навантажень.

Основні мінеральні речовини, які використовуються у практиці службового собаківництва:

- кальцій і фосфор необхідні для формування та підтримання міцності кісток, зубів і зв'язкового апарату. Для собак важливим є не лише їх вміст, а й правильне співвідношення, яке становить 1,2–1,5 : 1;
- магній бере участь у роботі м'язів і нервової системи;
- натрій і калій забезпечують водно-сольовий баланс та нормальну роботу серцево-судинної системи;
- залізо необхідне для синтезу гемоглобіну та профілактики анемії.
- цинк, мідь, марганець і селен є важливими мікроелементами, що підтримують імунітет, стан шкіри та шерсті, а також репродуктивну функцію.

У кінологічних центрах та службових розплідниках, де собаки отримують комбіновані раціони на основі м'яса, субпродуктів і круп, часто застосовують мінеральні добавки з кальцієм і фосфором для молодняку та вагітних сук, риб'ячий жир як джерело вітамінів А і D та омега-3 жирних кислот, кормові дріжджі як джерело вітамінів групи В, вітамінно-мінеральні комплекси для робочих собак під час підготовки до змагань або виконання службових завдань, хондропротекторні добавки (глюкозамін, хондроїтин) для підтримання здоров'я суглобів у собак великих порід.

Серед найбільш поширених препаратів, які використовуються в Україні, можна назвати Canina Caniletten, Canvit Multi, 8 in 1 Excel Multi Vitamin, Beaphar Top 10, Brit Vitamins, а також різні кальцієво-фосфорні комплекси для цуценят і дорослих собак.

Рекомендації щодо використання:

- ❖ вітамінні та мінеральні препарати слід застосовувати з урахуванням віку, маси тіла, фізіологічного стану та рівня навантаження собаки.
- ❖ при годівлі повнораціонними сухими кормами додаткове введення вітамінів повинно узгоджуватися з ветеринарним лікарем, щоб уникнути гіпервітамінозів.
- ❖ молодняк, вагітні та лактуючі суки потребують підвищеної кількості кальцію, фосфору та вітаміну D.
- ❖ службовим собакам у періоди інтенсивних тренувань доцільно додатково забезпечувати надходження антиоксидантів, вітамінів групи B та мікроелементів.

Таким чином, вітамінні та мінеральні добавки є важливим елементом системи годівлі службових собак. Їх раціональне використання сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності, витривалості та продовженню періоду ефективного службового використання тварин.

3.2. Аналіз елементів технології годівлі дорослих собак

3.2.1. Елементи годівлі робочих службових собак. Дорослих собак у період фізіологічного спокою, тобто поза сезоном розмноження та виконання службових завдань, годують відповідно до встановлених норм потреби в енергії, поживних речовинах, мінералах і вітамінах [47]. Раціони формують з урахуванням фізіологічного стану тварин та рекомендованої структури кормів.

Орієнтовна структура раціону за енергетичною цінністю передбачає використання таких компонентів: м'ясо II категорії до 70 % (у середньому 35 %), різні види круп - до 60 % (у середньому 40 %), хлібобулочні вироби - до 30 % (у середньому 15 %), картопля - до 20 % (у середньому 7 %), овочі - до 10 % (у середньому 3 %).

Частину м'яса в раціоні допускається замінювати іншими кормами тваринного походження, зокрема субпродуктами - до 30 % від загальної кількості м'ясних кормів (у середньому 15 %), молоком і молочними продуктами - до 15 % (у середньому 5 %), рибою - до 5 % (у середньому 2 %). За необхідності хліб можна замінювати крупами, а крупи - відповідною кількістю хліба.

При складанні раціонів застосовують норми взаємозамінності кормів. Так, 1 г м'яса за поживною цінністю відповідає 0,75 г серця, 1,5 г легень, 1,5 г рубця або інших шлункових відділів, 2 г кишок, 0,5 г м'ясо-кісткового чи рибного борошна, 0,75 г сушеної риби, 1,5 г незбираного молока, 0,75 г жирного сиру, 3 г знежиреного молока та 1 г нежирного сиру. У свою чергу 1 г вівсяної крупи може бути замінений 1,5 г хліба, 3 г картоплі або 1 г галет.

Для дорослого собаки масою тіла 40 кг у період спокою добова потреба становить приблизно 8600 кДж обмінної енергії, 180 г білка, 52 г жиру та 404 г вуглеводів, у тому числі 32 г клітковини. Потреба в мінеральних речовинах і вітамінах складає близько 10,56 г кальцію, 8,8 г фосфору, 4000 МО вітаміну А та 280 МО вітаміну D на добу.

Для забезпечення зазначених потреб до складу добового раціону рекомендується включати: 500 г м'яса II категорії, 245 г круп, 175 г картоплі, 190 г овочів, 145 г хліба та 14,2 г кухонної солі. Такий раціон забезпечує надходження необхідної кількості поживних речовин і підтримує належний фізіологічний стан дорослого собаки в період відсутності значних навантажень.

Окрім основних кормів, до раціонів собак часто включають балансуючі кормові добавки, які використовуються для корекції вмісту окремих поживних речовин та забезпечення повноцінності годівлі.

У випадках недостатнього надходження енергії та жирів до раціону додають жири тваринного походження, зокрема вершкове масло, добова кількість якого зазвичай не перевищує 20–25 г.

За дефіциту білка та незамінних амінокислот раціони збагачують білковими кормовими добавками, такими як нежирний сир, кров'яне, м'ясо-кісткове або рибне борошно, а також казеїнат натрію. Загальна кількість таких добавок, як правило, не повинна перевищувати 100 г на добу.

Для компенсації нестачі кальцію та фосфору використовують кісткове борошно в кількості до 40 г на добу. При недостатньому надходженні натрію та хлору збільшують норму кухонної солі. У разі дефіциту калію до раціону вводять препарати вуглекислого калію. Нестачу мікроелементів компенсують шляхом застосування відповідних мінеральних солей: джерелом заліза слугує сульфат заліза, міді - сульфат міді, цинку - сульфат, карбонат або оксид цинку, марганцю - сульфат, карбонат чи хлорид марганцю, кобальту - сульфат, хлорид або карбонат кобальту, йоду - йодид калію, йодат калію або йодид натрію, магнію - сульфат, хлорид або карбонат магнію.

За недостатнього забезпечення організму вітамінами до раціону включають натуральні джерела біологічно активних речовин: свіжу печінку (до 50 г на добу), зелені корми природного або гідропонного походження, пророщене зерно злакових культур, вітамінізований рибажир і кормові дріжджі. Крім того, можуть застосовуватися спеціальні вітамінні препарати, серед яких ретинол, токоферолу ацетат, тривітамін, тетравіт, аевіт, ундевіт, кормовіт та інші комплексні засоби.

Основні кормові компоненти разом із кормовими добавками згодовують собакам у вигляді густих супів або рідких каш. Для кращого поїдання та засвоєння корму його рекомендується згодовувати в теплом стані за температури близько 30–35 °С.

Дорослих собак у період фізіологічного спокою зазвичай годують двічі на добу - вранці та ввечері, дотримуючись чітко встановленого режиму годівлі. При цьому приблизно 40 % добової норми корму згодовують під час ранкового прийому їжі, а решту 60 % - під час вечірнього. За необхідності між основними годівлями може застосовуватися додаткове підгодовування.

З урахуванням сучасних досягнень у галузі годівлі тварин у практиці розплідників все ширше використовуються готові промислові корми, зокрема консервовані та сухі раціони.

При використанні консервованих кормів необхідно дотримуватися відповідних норм годівлі. Орієнтовна добова норма вологих консервів для собак у період спокою становить від 40 до 83 г на 1 кг живої маси. При цьому для собак дрібних порід потреба в кормі на одиницю маси є вищою, ніж для великих. Наприклад, тваринам масою до 5 кг рекомендується згодовувати близько 83 г консервів на 1 кг маси тіла, тоді як собакам масою 50-70 кг - близько 40 г. Перед згодовуванням консервовані корми бажано підігрівати до комфортної температури. Перехід на такий тип годівлі здійснюють поступово, змішуючи консерви з традиційними кормами. Водночас тривале використання виключно консервованих кормів вважається небажаним.

Під час годівлі сухими кормами особливу увагу слід приділяти забезпеченню тварин постійним доступом до свіжої питної води. Засвоюваність і поїдання сухих кормів покращуються за умови їх попереднього розмочування. Орієнтовні норми згодовування сухих кормів залежать від розміру собаки та становлять: для дуже дрібних порід - близько 38 г, дрібних - 29 г, середніх - 24 г, великих - 20 г та дуже великих порід - 18 г на 1 кг маси тіла.

3.2.2. Годівля племінних псів. Племінних псів необхідно весь час підтримувати в так званих заводських кондиціях. У незлучний період цим кондиціям відповідає середня вгодованість, але до початку статевого використання пси повинні бути в хорошому тілі. Хороша вгодованість, але не ожиріння, здоров'я, рухливість і статева активність - головні ознаки правильної годівлі і умови успішного використання плідника.

Здатність псів, щоб запліднити, характеризується в першу чергу кількістю і якістю сім'я (сперма). При кожному садінні пес виділяє в

середньому 10 мл (максимально 40 мл) сім'я з концентрацією сперматозоїдів 0,05-0,1 (максимально 1) мільярди в 1 мл.

На якість сім'я псів має вплив, в першу чергу, загальний рівень годівлі (кількість енергії) і склад раціону, а також повне забезпечення фізіологічних потреб в білці, ліпідах, вуглеводах, мінеральних речовинах і вітамінах. У псів годівля оказує дію вже в період формування статевих кліток. Ще Ч. Дарвін говорив, що «навіть чи в природі існує що-небудь дивовижніше, ніж чутливість статевих елементів до зовнішніх впливів. Все те, що діє яким-небудь чином на організм, має тенденцію рівним чином надавати дію на його статеві елементи».

Виникнення у пса тривалої статевої домінантності, розвиток і посилення її під впливом використання його як племінного виробника веде у нього до посилення обміну речовин, що вимагає відповідного збільшення поживних речовин в кормовому раціоні.

Із збільшенням білка в кормі і поліпшенням його біологічної цінності, з поліпшенням мінерального і вітамінного складу раціону племінні пси здатні витримувати, не виснажуючись, більшу кількість садок, дають більше сперми кращої якості.

На основі наукових дослідів і практичних спостережень при підготовці псів до злучки і в період статевого використання кількість енергії в раціоні збільшується приблизно в 1,5 рази в порівнянні з потребою в стані спокою. Декілька збільшується в раціоні і кількість білка і жиру. Добова потреба племінних псів в поживних речовинах приведена в табл. 1.

Таблиця 1

Добова потреба племінних псів в енергії, білці, жирі, вуглеводах, на голову на добу,г

Маса тіла, кг	Енергія, кДж	Білок	Жир	Вуглеводи	Клітковина
30	10555	175,5	42,9	334,8	24

Продовж. табл. 1

Маса тіла, кг	Енергія, кДж	Білок	Жир	Вуглеводи	Клітковина
40	13075	234	57,2	446,4	32
50	15396	292,5	71,5	558	40
60	17100	351	86	670	48
70	18900	410	100	781	56

Потреба племінних псів в енергії в періоди підготовки до злучки і розмноження з розрахунку на 1 кг маси тіла приведена в табл. 2.

Таблиця 2

Потреба псів в енергії в розрахунку на 1 кг маси тіла

Маса тіла, кг	КДж	Маса тіла, кг	КДж
3-4	660	15-20	430
4-5	610	20-25	390
5-6	570	25-30	370
6-7	545	30-40	350
7-8	530	40-50	325
8-9	510	50-60	310
9-10	490	60-70	285
10-15	470	70 і більш	270

Потреба племінних псів у поживних речовинах становить у середньому 5,8 г білка, 1,4 г жиру та 11,8 г вуглеводів, у тому числі 0,8 г клітковини на 1 кг живої маси тіла.

Перехід на раціони з підвищеною поживністю рекомендується здійснювати за 1-1,5 місяця до початку репродуктивного використання плідників. Зважаючи на значні породні відмінності, особливості темпераменту та індивідуальні фізіологічні характеристики тварин, під час складання раціонів необхідно враховувати їхню вгодованість, стан здоров'я, репродуктивну активність і рівень статевого навантаження. На основі цих показників для кожного пса доцільно розробляти індивідуальний раціон, визначати оптимальний режим годівлі та рівень фізичної активності.

Раціони племінних псів повинні складатися переважно з легкоперетравних і помірно об'ємних кормів. Надмірне навантаження на травний тракт внаслідок згодовування великої кількості об'ємних кормів, а також кормів, що можуть спричиняти закрепи або інші порушення травлення, негативно впливає на статеву активність тварин. Особливу увагу під час балансування раціону слід приділяти якості білкового компоненту. Частка білків тваринного походження, які надходять за рахунок м'яса, м'ясних субпродуктів і молочних продуктів, повинна становити не менше 70 % загальної енергетичної цінності раціону. При цьому близько 30 % м'ясних кормів рекомендується згодовувати у сирому вигляді.

У період інтенсивного використання плідникам доцільно щоденно або через день додатково згодовувати одне свіже сире куряче яйце разом із кормом або окремо після годівлі. Корисним є також включення до раціону сирої печінки як цінного джерела вітамінів. Для забезпечення потреб у мінеральних речовинах, крім кісток і кісткового борошна, рекомендується використовувати гліцерофосфат кальцію та подрібнену висушену яєчну шкаралупу. Важливим компонентом раціону є зелені корми, зокрема салат, щавель, кропива, гідропонна зелень і пророщене зерно злакових культур.

Орієнтовну структуру кормових раціонів для племінних псів, виражену у відсотках від добової потреби в енергії, наведено в таблиці 7.

Потреба племінних псів у поживних речовинах становить у середньому 5,8 г білка, 1,4 г жиру та 11,8 г вуглеводів, у тому числі 0,8 г клітковини на 1 кг живої маси тіла.

Перехід на раціони з підвищеною поживністю рекомендується здійснювати за 1–1,5 місяця до початку репродуктивного використання плідників. Зважаючи на значні породні відмінності, особливості темпераменту та індивідуальні фізіологічні характеристики тварин, під час складання раціонів необхідно враховувати їхню вгодованість, стан здоров'я, репродуктивну активність і рівень статевого навантаження. На основі цих

показників для кожного пса доцільно розробляти індивідуальний раціон, визначати оптимальний режим годівлі та рівень фізичної активності.

Раціони племінних псів повинні складатися переважно з легкоперетравних і помірно об'ємних кормів. Надмірне навантаження на травний тракт внаслідок згодовування великої кількості об'ємних кормів, а також кормів, що можуть спричиняти закрепи або інші порушення травлення, негативно впливає на статеву активність тварин. Особливу увагу під час балансування раціону слід приділяти якості білкового компоненту. Частка білків тваринного походження, які надходять за рахунок м'яса, м'ясних субпродуктів і молочних продуктів, повинна становити не менше 70 % загальної енергетичної цінності раціону. При цьому близько 30 % м'ясних кормів рекомендується згодовувати у сирому вигляді.

У період інтенсивного використання плідникам доцільно щоденно або через день додатково згодовувати одне свіже сире куряче яйце разом із кормом або окремо після годівлі. Корисним є також включення до раціону сирової печінки як цінного джерела вітамінів. Для забезпечення потреб у мінеральних речовинах, крім кісток і кісткового борошна, рекомендується використовувати гліцерофосфат кальцію та подрібнену висушену яєчну шкаралупу. Важливим компонентом раціону є зелені корми, зокрема салат, щавель, кропива, гідропонна зелень і пророщене зерно злакових культур.

Орієнтовну структуру кормових раціонів для племінних псів, виражену у відсотках від добової потреби в енергії, наведено в табл 3.

Як приклад можна навести раціон племінного пса масою тіла 30 кг у період фізіологічного спокою, до складу якого входять: м'ясо II категорії - 470 г, крупа - 250 г, картопля - 120 г, овочі - 200 г та кухонна сіль - 10 г на добу. Такий раціон забезпечує надходження близько 6982 кДж обмінної енергії, 131 г білка, 40 г жиру, 209 г легкозасвоюваних вуглеводів, 4,4 г клітковини, 2150 мг кальцію та 1610 мг фосфору.

Порівняння наведеного раціону з фізіологічними нормами годівлі свідчить про недостатнє забезпечення організму окремими поживними

Таблиця 3

Зразкова структура раціонів псів, в % від добової потреби в енергії

Кормові продукти	Період спокою	Періоди підготовки до злучки і розмноження
М'ясо	40	50
Молоко	-	5
Крупа, хліб	50	35
Картопля	6	6
Овочі	4	4

речовинами. Зокрема, спостерігається дефіцит енергії (68 кДж), білка (4 г), легкозасвоюваних вуглеводів (70 г), кальцію, а також вітамінів А, D і Е. Для усунення виявлених недоліків до добового раціону рекомендується додатково вводити одне куряче яйце, джерела цукру та крохмалю, 30 г кісткового борошна, 2 краплі ретинолу, 1 краплю масляного розчину вітаміну D через день та 200 мг токоферолу ацетату.

У період репродуктивного використання потреба племінних псів у поживних речовинах суттєво зростає. Орієнтовний раціон для пса масою 30 кг у період в'язок включає: м'ясо II категорії - 870 г, крупу - 300 г, картоплю - 180 г, овочі - 340 г та 10,6 г кухонної солі на добу. Такий раціон містить приблизно 10 607 кДж енергії, 221 г білка, 80 г жиру, 252 г легкозасвоюваних вуглеводів, 13 г клітковини, 462 мг кальцію та 2918 мг фосфору.

Незважаючи на підвищену поживність, зазначений раціон не повністю забезпечує фізіологічні потреби організму в період розмноження. Насамперед відзначається недостатній вміст кальцію, калію, міді, кобальту, марганцю, йоду та низки вітамінів, зокрема А, D, Е, групи В і Н. Для оптимізації мінерального та вітамінного забезпечення доцільно додатково вводити 80 г вуглеводів (у вигляді цукру та крохмалю), 30 г кісткового борошна, 3 г карбонату калію, 3,5 мг сульфату міді, 5 мг хлориду кобальту, 1,8 мг хлориду марганцю, 1 мг йодиду калію, 10 г свіжої печінки, 2 г риб'ячого жиру,

пророщене зерно пшениці або 200 мг вітамінного препарату, а також холін, фолієву кислоту та біотин у відповідних кількостях.

Корми для племінних псів рекомендується готувати у вигляді густих супів або рідких каш і згодовувати у теплом вигляді. Кормові добавки вводять безпосередньо до основного корму для забезпечення рівномірного споживання.

У період фізіологічного спокою плідників годують двічі на добу, тоді як під час інтенсивного репродуктивного використання кратність годівлі збільшують до трьох разів на добу. При цьому не рекомендується підвищувати об'єм однієї кормової порції, особливо за рахунок рідких кормів. Орієнтовний об'єм корму за одну годівлю не повинен перевищувати 1 л для собак середніх порід і 2 л для собак великих порід. Надмірне наповнення шлунка негативно впливає на процеси травлення, знижує засвоюваність поживних речовин і може спричиняти погіршення загального фізіологічного стану тварини.

Годівлю племінних псів доцільно проводити в чітко визначений час доби, наприклад о 8:00, 13:00 та 18:00. Після проведення в'язки годування рекомендується здійснювати не раніше ніж через 2-3 години.

3.2.3. Годівля вагітних самок. У період фізіологічного спокою годівлю сук здійснюють відповідно до норм і режимів, рекомендованих для дорослих собак. Однак під час вагітності потреба організму в поживних речовинах суттєво зростає, що обумовлює необхідність коригування раціону.

Середня тривалість вагітності (щенності) у сук становить 62–63 доби, хоча можливі коливання в межах від 58 до 65 діб. Плодючість залежить від породи, віку, рівня годівлі та умов утримання тварин. У середньому суки народжують від 3 до 6 цуценят, однак цей показник може варіювати від 1 до 10. Для собак службових порід характерна вища багатоплідність - у середньому 6-7 цуценят у приплоді, хоча трапляються випадки народження 10-12 і навіть до 20 цуценят.

Фізіологічні особливості вагітності та багатоплідності значною мірою визначають специфіку годівлі щенних сук. Розвиток зародка від моменту запліднення до формування високодиференційованого організму безпосередньо залежить від надходження поживних речовин і кисню. У ссавців ембріон розвивається в організмі матері, яка забезпечує його необхідними поживними речовинами протягом усього періоду внутрішньоутробного розвитку. Такий тип живлення зумовлює вирішальний вплив материнського організму на ріст і розвиток плода, а також частково компенсує можливі коливання в надходженні поживних речовин завдяки використанню резервів організму матері. Саме тому повноцінна та збалансована годівля вагітних сук є однією з основних умов нормального ембріонального розвитку.

Нестача поживних речовин або використання незбалансованих раціонів, особливо за вмістом енергії, білка, вітамінів і мінеральних елементів, може призводити до загибелі частини ембріонів, порушення внутрішньоутробного розвитку та народження ослабленого або нежиттєздатного потомства. Крім того, недостатня годівля під час вагітності негативно впливає на подальшу лактаційну здатність сук та їхню можливість повноцінно вигодовувати приплід.

Вагітність супроводжується значними фізіологічними змінами в організмі суки. Одним із найбільш помітних зовнішніх показників є збільшення маси тіла, яке в середньому становить 10-25 %. У першій половині вагітності приріст маси зазвичай незначний, тоді як у другій половині, особливо наприкінці щенності, він істотно прискорюється. Це пов'язано не лише з інтенсивним ростом плодів, але й з накопиченням в організмі матері резервів поживних речовин, необхідних для майбутньої лактації.

Накопичені під час вагітності запаси мають важливе значення в післяродовий період, коли потреба організму в поживних речовинах різко зростає у зв'язку з продукцією молока. На початкових етапах лактації корм не завжди повністю покриває підвищені потреби організму, тому

використовуються резерви, сформовані під час вагітності. Найбільш інтенсивне накопичення білка та мінеральних речовин у тканинах плода і організмі матері відбувається наприкінці першої та на початку другої третини вагітності.

Таким чином, вагітність супроводжується істотним підвищенням потреби сук у поживних речовинах. Потреба в енергії у першій половині щенності збільшується приблизно в 1,2-1,5 раза, а в другій - у 1,5-2 рази порівняно з періодом фізіологічного спокою. Одночасно зростає потреба в білках, мінеральних речовинах і вітамінах, що необхідно враховувати під час розроблення та балансування раціонів. Добові норми поживних речовин для щенних сук наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Добова потреба в поживних речовинах щінних сук

Маса тіла, кг	Енергія, кДж	Білок	Жир	Вуглеводи	Клітковина
30	9150	162	39	279	24
40	11330	216	52	372	32
50	13345	270	65	465	40
60	14820	324	78	558	48
70	16380	378	91	651	56

У першій половині вагітності потреба сук у поживних речовинах на 1 кг живої маси становить у середньому 5,4 г білка, 1,3 г жиру та 10,1 г вуглеводів, з яких 0,8 г припадає на клітковину. У другій половині щенності, у зв'язку з інтенсивним ростом плодів і підготовкою організму до лактації, потреба в основних поживних речовинах зростає і становить відповідно 6,7 г білка, 1,4 г жиру та 11,2 г вуглеводів, при незмінній потребі в клітковині на рівні 0,8 г на 1 кг маси тіла.

Раціони вагітних сук повинні бути різноманітними, повноцінними та збалансованими за всіма поживними й біологічно активними речовинами. До їх складу рекомендується включати свіже м'ясо, м'ясні субпродукти, молоко

та кисломолочні продукти, різні види круп, овочі, тваринні жири, мінеральні добавки, вітамінні препарати та м'які кістки. Важливими компонентами раціону є також сира свіжа печінка як джерело вітамінів і мікроелементів, зелена маса рослин, терта морква, кісткове борошно, кормова крейда, препарати заліза та риб'ячий жир.

З метою забезпечення повноцінного розвитку плодів і підтримання фізіологічного стану матері не рекомендується використовувати одноманітні раціони, побудовані виключно на м'ясних або лише молочних кормах. Оптимальна годівля повинна передбачати поєднання кормів різного походження, що забезпечує надходження всіх необхідних поживних речовин у достатній кількості та належному співвідношенні.

Норми потреби цінних сук в енергії з розрахунку на 1 кг живої маси наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Потреба в енергії цінних сук, з розрахунку на 1 кг маси тіла

Маса тіла, кг	кДж	Маса тела- кг	кДж
<i>Перша половина щенності</i>			
3-4	570	15-20	375
4-5	530	20-25	340
5-6	495	25-30	320
6-7	470	30-40	305
7-8	460	40-50	285
8-9	440	50-60	270
9-10	420	60-70	250
10-15	410	70 і більш	235
<i>Друга половина щенності</i>			
3-4	750	15-20	490
4-5	690	20-25	440
5-6	650	25-30	410
6-7	620	30-40	390
7-8	600	40-50	370

Продовж. табл. 5

Маса тіла, кг	кДж	Маса тела- кг	кДж
8-9	580	50-60	350
9-10	555	60-70	320
10-15	535	70 і більш	305

Зразкова структура раціонів щінних сук (у відсотках від добової потреби в енергії) приведена в табл. 6.

Таблиця 6

Структура раціонів щінних сук, в % від добової потреби в енергії

Кормові продукти	Перша половина щенності	Друга половина щенності
М'ясо II категорії	35	40
Молоко	15	20
Крупа	30	25
Хліб	15	10
Картопля і овочі	5	5

До раціонів щінних сук не рекомендується включати надмірно об'ємні корми, а також кормові продукти, які спричиняють посилене газоутворення в кишковошлунковому тракті. Такі корми можуть ускладнювати дихання тварин та створювати додатковий механічний тиск на матку, що негативно впливає на розвиток плодів. З цієї причини чорний хліб, горох, кисломолочні продукти з підвищеною кислотністю та картоплю слід згодовувати в обмежених кількостях. У період вагітності потреба сук у воді зростає, тому тварини повинні бути постійно забезпечені чистою та свіжою питною водою.

Прикладом раціону для суки масою тіла 20 кг у першій половині вагітності може бути: м'ясо II категорії - 390 г, молоко - 420 г, крупа - 145 г, хліб - 112 г, картопля та овочі - 135 г, кухонна сіль - 7,1 г на добу. Такий раціон забезпечує надходження близько 6700 кДж обмінної енергії, 115 г білка, 50 г жиру, 175 г легкозасвоюваних вуглеводів, 4,8 г клітковини, 660 мг кальцію, 2120 мг фосфору, 1320 МО вітаміну А, 16 МО вітаміну D та 9,6 мг вітаміну Е.

Порівняння наведеного раціону з фізіологічними нормами свідчить про недостатнє забезпечення організму окремими поживними речовинами. Зокрема, спостерігається дефіцит енергії, кальцію, фосфору, а також вітамінів А, D і Е. Для підвищення біологічної цінності раціону доцільно додатково вводити 5 г тваринного жиру, 18 г кісткового борошна, 3 г риб'ячого жиру, близько 300 мг вітамінного препарату та достатню кількість овочів і зелених кормів.

У другій половині вагітності для суки масою 20 кг рекомендований раціон може включати: м'ясо II категорії - 590 г, молоко - 750 г, крупу - 160 г, хліб - 100 г, картоплю та овочі - 180 г, кухонну сіль - 7,1 г на добу. Такий раціон забезпечує приблизно 8738 кДж енергії, 166 г білка, 74 г жиру, 200 г легкозасвоюваних вуглеводів, 5,3 г клітковини, 1058 мг кальцію, 3284 мг фосфору, 2310 МО вітаміну А, 28 МО вітаміну D та 10,6 мг вітаміну Е.

Разом з тим аналіз цього раціону свідчить про певний дефіцит енергії, вуглеводів, клітковини, кальцію, фосфору та жиророзчинних вітамінів. Для повного задоволення фізіологічних потреб організму рекомендується додатково включати до раціону невелику кількість вершкового масла, джерела легкозасвоюваних вуглеводів, сирі овочі та зелень, 26 г кісткового борошна або спеціальну мінеральну суміш, а також комплексний вітамінний препарат, що містить вітаміни А, D і Е.

До складу спеціальної мінеральної суміші можуть входити гліцерофосфат кальцію, лактат кальцію, кормова крейда, фітин та активоване вугілля. Попередньо подрібнені компоненти ретельно змішують і додають до корму. Використання такої суміші з п'ятого тижня вагітності сприяє профілактиці порушень мінерального обміну у матері та розвитку рахіту у новонароджених цуценят.

Починаючи з третього тижня вагітності, сук рекомендується годувати не менше трьох разів на добу, а з сьомого тижня — не менше чотирьох разів. Основу раціону в цей період становлять м'ясні супи з крупами, овочами та зеленими кормами. Такі корми доцільно згодовувати двічі на добу, додаючи

до них мінеральні добавки та вітамінні препарати. Під час додаткових годівель можна використовувати молоко з хлібом або відварене м'ясо. Корисним також є періодичне згодовування невеликої кількості сирого м'яса.

Годівлю вагітних сук необхідно проводити у чітко визначений час із дотриманням сталого режиму. Для забезпечення нормального перебігу вагітності категорично забороняється використовувати недоброякісні або зіпсовані кормові продукти, оскільки вони можуть спричиняти резорбцію ембріонів на ранніх стадіях розвитку, викидні або народження мертвого потомства на пізніших етапах вагітності.

3.2.4. Особливості годівлі лактуючих самок. Лактаційний період у сук, тобто період секреції молока після пологів, зазвичай триває від 4 до 6 тижнів. Його тривалість залежить від індивідуальних особливостей організму тварини, рівня продуктивності та повноцінності годівлі. Інтенсивність молокоутворення впродовж лактації є нерівномірною і змінюється залежно від її стадії.

Безпосередньо після щеніння молочна залоза продукує молозиво, яке за фізико-хімічними властивостями відрізняється від зрілого молока кольором, консистенцією, запахом, смаком та хімічним складом. Молозиво містить підвищену кількість біологічно активних речовин, зокрема солей магнію, які стимулюють перистальтику кишечника та сприяють виведенню первородного калу у новонароджених цуценят. Надзвичайно важливо, щоб кожне цуценя в перші години життя отримало достатню кількість молозива, оскільки воно забезпечує формування пасивного імунітету та підвищує стійкість організму до інфекційних захворювань протягом перших 10-12 тижнів життя.

Секреторна активність молочної залози поступово зростає і досягає максимального рівня приблизно на 20-25-ту добу після щеніння, після чого поступово знижується. Наприклад, у сук породи лайка на п'яту добу лактації добова продукція молока становить близько 600 г, на двадцяту добу - близько 1 л, а до сорокової доби зменшується до менш ніж 300 г на добу.

Молоко суки характеризується високою поживною цінністю. У його складі міститься в середньому 21,1 % сухої речовини, близько 7 % білка, 8 % жиру, 4 % лактози та 1,3 % мінеральних речовин. Серед мінеральних елементів переважають кальцій, фосфор, калій, натрій і хлор. Усі компоненти молока синтезуються за рахунок поживних речовин, що надходять із кормом, тому рівень і повноцінність годівлі безпосередньо впливають на кількість та якість молока.

У період лактації потреба сук у поживних речовинах суттєво зростає. Порівняно з періодом фізіологічного спокою потреба в енергії збільшується у 2,5-3,5 рази, у білку - на 50-70 %, у жирі - на 15-20 %, у легкозасвоюваних вуглеводах - на 15-25 %. Потреба в мінеральних речовинах і вітамінах зростає приблизно в 1,5-2 рази.

Особливе значення для процесу молокоутворення має достатнє білкове забезпечення. Дефіцит білка, а особливо незамінних амінокислот, призводить до погіршення якісного складу молока, зниження вмісту в ньому білка та жиру, що негативно впливає на ріст, розвиток і життєздатність потомства.

Важливу роль у забезпеченні нормальної лактації відіграють мінеральні речовини. Їх недостатнє надходження може спричиняти порушення мінерального обміну та розвиток остеодистрофічних процесів як у матері, так і у цуценят. За дефіциту кальцію та фосфору відбувається демінералізація кісткової тканини суки, зниження міцності скелета та розвиток остеопорозу. У потомства такі порушення можуть проявлятися рахітом. Для профілактики мінеральної недостатності необхідно забезпечувати формування достатніх запасів мінеральних речовин в організмі сук ще під час вагітності, а також у період їх росту та підготовки до першої лактації. Крім того, лактуючі суки потребують більшої кількості кухонної солі порівняно з нелактуючими тваринами.

Не менш важливим компонентом раціонів є вітаміни, які необхідні як для підтримання фізіологічних функцій організму матері, так і для синтезу

повноцінного молока, що забезпечує нормальний ріст і розвиток новонароджених цуценят.

Процес молокоутворення супроводжується значними витратами енергії. Додаткова потреба в енергії практично відповідає кількості енергії, що виділяється з молоком. У перші два тижні лактації, коли молочна продуктивність ще відносно невисока, енергетична потреба суки збільшується приблизно вдвічі порівняно з періодом спокою. У третій-п'ятий тижні лактації, коли продукція молока досягає максимальних значень, потреба в енергії може зростати майже утричі. Добові норми поживних речовин для лактуючих сук наведено в табл. 7.

Таблиця 7

Добова потреба в поживних речовинах лактуючих сук

Маса тіла, кг	Енергія, кДж	Білок	Жир	Вуглеводи	Клітковина
30	17595	202,5	45	320,8	24
40	21790	270	59,8	427,8	32
50	25660	337,5	74,8	534,9	40
60	28500	405	90	642	48
70	31500	462	104	748	56

Потреба лактуючих сук в енергії з розрахунку на 1 кг маси тіла приведена в табл. 8.

У перші два тижні лактації потреба сук у поживних речовинах з розрахунку на 1 кг живої маси становить у середньому 6,7 г білка, 1,5 г жиру, 10,7 г легкозасвоюваних вуглеводів та 0,8 г клітковини. У період найбільшої молочної продуктивності, який припадає на третій-п'ятий тижні лактації, потреба організму в поживних речовинах додатково зростає і становить відповідно 7,6 г білка, 1,6 г жиру, 11,6 г легкозасвоюваних вуглеводів та 0,8 г клітковини на 1 кг маси тіла.

Упродовж перших шести годин після пологів суці не рекомендується згодовувати корм. У цей період необхідно забезпечити вільний доступ до

Таблиця 8

Потреба в енергії лактуючих сук, в розрахунку на 1 кг маси тіла

Маса тіла, кг	кДж	Маса тіла, кг	кДж
Перші два тижні лактації			
3-4	1100	15-20	720
4-5	1015	20-25	650
5-6	950	25-30	620
6-7	910	30-40	585
7-8	880	40-50	545
8-9	850	50-60	515
9-10	815	60-70	475
10-15	785	70 і більш	450
Третій—п'ятий тижні лактації			
3-4	1540	15-20	1005
4-5	1420	20-25	910
5-6	1335	25-30	865
6-7	1275	30-40	820
7-8	1230	40-50	760
8-9	1190	50-60	720
9-10	1145	60-70	665
10-15	1100	70 і більш	630

чистої питної води. Протягом наступних двох діб годівля повинна бути помірною, що сприяє поступовому відновленню функціонального стану організму після пологів. Раціон у цей час має складатися з легкоперетравних кормів, які згодовують невеликими порціями 5-6 разів на добу.

Найбільш доцільними кормами в ранній післяродовий період є м'ясний бульйон, рідкі м'ясні супи з рисом, манною або подрібненою вівсяною крупою. Додатково можна використовувати невелику кількість білого хліба, розмоченого в молоці.

Починаючи з четвертої доби після щеніння, годівлю здійснюють відповідно до встановлених фізіологічних норм. Під час складання раціонів рекомендується орієнтуватися на таку структуру добового раціону (у відсотках від загальної потреби в енергії): м'ясо та м'ясні продукти - 45 %, молоко і молочні продукти - 5 %, крупи - 30 %, хлібобулочні вироби - 15 %, картопля та овочі - 5 %. Особливе значення має використання свіжого м'яса та

якісних м'ясних субпродуктів, які є джерелом повноцінного білка та сприяють підтриманню високої молочної продуктивності.

Для суки масою тіла 20 кг у перші два тижні лактації орієнтовний добовий раціон може включати: 970 г м'яса II категорії, 270 г молока, 280 г круп, 215 г хліба, 260 г картоплі та овочів і 7,5 г кухонної солі.

У третій-п'ятий тижні лактації, коли продукція молока досягає максимального рівня, кількість кормів у раціоні збільшують. Для тієї ж суки рекомендовано згодовувати 1360 г м'яса II категорії, 380 г молока, 390 г круп, 300 г хліба, 360 г картоплі та овочів і 7,8 г кухонної солі на добу.

Як і у випадку з вагітними суками, наведені типові раціони не повністю забезпечують підвищені потреби організму в окремих мінеральних речовинах і вітамінах. Тому доцільним є додаткове використання 15 г вершкового масла, 25 г кісткового борошна, препаратів вітаміну А, вітаміну D або вітамінізованого риб'ячого жиру, а також вітаміну Е. Альтернативою кістковому борошну може бути спеціальна мінеральна суміш, що містить гліцерофосфат кальцію, лактат кальцію, кормову крейду, фітин та активоване вугілля. Таку суміш рекомендується додавати до корму двічі на добу.

Для стимуляції лактації як напій іноді використовують сурогатну каву з молоком і невеликою кількістю меду. Крім того, з цією метою можуть застосовуватися біологічно активні добавки, зокрема препарати маточного молочка бджіл та інші кормові стимулятори, дозволені для використання у тваринництві.

У разі появи ознак дефіциту вітаміну С до раціону рекомендується включати препарати аскорбінової кислоти або продукти, багаті на цей вітамін, зокрема сироп із плодів шипшини. За наявності симптомів недостатності вітамінів групи В доцільним є застосування відповідних вітамінних препаратів або кормових добавок.

У деяких лактуючих сук можуть спостерігатися погіршення стану шкіри та шерсті, зокрема сухість шкірного покриву та поява лупи. У таких випадках

рекомендується додатково вводити до раціону рослинну олію як джерело незамінних жирних кислот.

Для покращення апетиту та підвищення смакових якостей корму корисно використовувати овочеві пюре та відвари овочів, які сприяють кращому споживанню кормів.

Годівля лактуючих сук може здійснюватися як натуральними кормами, так і повнораціонними промисловими кормами. При використанні консервованих кормів їх кількість визначають залежно від маси тіла тварини та рекомендацій виробника. Сухі корми застосовують у менших кількостях порівняно з вологими завдяки їх вищій концентрації поживних речовин.

Для забезпечення кращого засвоєння кормів і підтримання інтенсивної лактації сук рекомендується годувати не менше трьох разів на добу. Консистенція корму повинна бути дещо рідшою, ніж у раціонах нелактуючих тварин, що сприяє підвищенню молочної продуктивності.

Кормові продукти доцільно згодовувати у вигляді супів або рідких каш. Температура корму повинна бути помірною — близько 30 °С. Згодовування надто гарячої або надто холодної їжі є небажаним, оскільки може негативно впливати на процеси травлення та загальний фізіологічний стан тварини.

3.3. Аналіз елементів годівлі цуценят

Маса новонароджених цуценят у собак великих порід зазвичай становить близько 1-2% від маси тіла матері.

Ріст і розвиток цуценят від народження до завершення підсисного періоду, особливо протягом перших двох тижнів життя, значною мірою залежать від повноцінної годівлі лактуючої суки.

Упродовж перших двох тижнів єдиним джерелом поживних речовин для цуценят є материнське молоко. У цей період вони смокчуть матір щонайменше 12 разів на добу. На другому тижні кількість годувань зменшується до 8 разів, до четвертого тижня - до 6 разів, а перед відлученням - до 4-5 разів на добу.

Якщо послід налічує 3-6 цуценят і сука має достатню молочність, додаткову підгодівлю починають із двотижневого віку. За великої кількості цуценят (8–12) або недостатньої лактації підгодовувати їх починають уже з одного тижня.

Ситі цуценята зазвичай спокійно сплять, тоді як голодні стають неспокійними, повзають і скиглять. Малюків, які відстають у рості, рекомендується підкладати до задніх сосків матері, оскільки вони зазвичай дають більше молока.

Першим додатковим кормом для цуценят є молоко. Для цього використовують свіже незбиране коров'яче молоко, підігріте до температури 27-30 °С. Найкращими вважаються козяче та овече молоко, оскільки їхній склад найближчий до молока суки. Щоб зробити коров'яче молоко більш поживним і подібним до собачого, до нього додають одне свіже сире куряче яйце на 0,5-1 літр молока.

Спочатку молоко згодовують із пляшечки з соскою. Коли цуценята починають бачити, їх поступово привчають пити самостійно. Для цього молоко наливають у неглибоку мисочку та обережно підводять до неї цуценя. Зазвичай після одного-двох таких годувань воно починає пити самостійно. Після цього до молока можна додавати трохи білого хліба, а також давати рідкі молочні каші з манної крупи або толокна. У каші додають одне свіже куряче яйце на 5-6 цуценят.

Кількість молока для підгодівлі поступово збільшують: у перший тиждень кожному цуценяті дають трохи менше склянки на добу, у другий - приблизно одну склянку, а на третьому й четвертому тижнях - по 2-3 склянки на добу.

Для профілактики рахіту цуценятам рекомендують згодовувати кальцинований сир. Для його приготування до 1 літра молока, доведеного до кипіння, швидко додають 4 столові ложки 10%-го розчину хлористого кальцію та ретельно перемішують. Сир відокремлюють від сироватки, розводять її частиною до консистенції кашки та додають 1 столову ложку цукру для

покращення смакових якостей. Сироватку, що залишається після приготування сиру, випоюють матері.

Починаючи з двотижневого віку, цуценят корисно давати свіже сире м'ясо у вигляді фаршу або тонко зіскобленої маси. У перші дні його кількість становить 15-20 г на одне цуценя на добу. Надалі норму поступово збільшують: до тритижневого віку кожне цуценя має отримувати 40–50 г м'яса на добу, а до чотиритижневого - близько 100 г.

М'ясну підгодівлю цуценят здійснюють 3-4 рази на добу рівномірними порціями після смоктання материнського молока.

Починаючи з тритижневого віку, у раціон цуценят поступово вводять комбіновані корми, що включають м'ясо, молоко та каші. Для цього використовують рисовий відвар і рідку манну кашу, приготовлену на молоці. Початкова кількість такого корму становить 30-50 г на добу з подальшим поступовим збільшенням до 200-250 г. Добову норму розподіляють на 3-4 годування.

Із 3,5-тижневого віку до раціону починають включати м'ясний бульйон, а згодом - м'ясний суп. Ці корми також згодовують 3-4 рази на добу.

Після досягнення цуценятами одномісячного віку їм двічі на добу дають дрібно подрібнене варене м'ясо в кількості 15-25 г на одну голову. Приблизно через місяць після народження потомства у суки поступово знижується рівень лактації. У зв'язку з цим частоту підпускання цуценят до матері скорочують до 3-4 разів на добу, а в проміжках між смоктаннями організовують додаткову годівлю. До її складу входять коров'яче молоко з невеликою кількістю подрібненого білого хліба, вівсяні або рисові супи, а також варене чи сире м'ясо, подрібнене за допомогою м'ясорубки. До моменту повного відлучення від матері кількість годувань збільшують до шести разів на добу.

Відлучення цуценят від суки зазвичай проводять у віці 6-7 тижнів. Процес відлучення триває близько п'яти діб і здійснюється шляхом поступового скорочення часу перебування цуценят під матір'ю. На цей момент молодняк повинен бути повністю адаптований до споживання

звичайних кормів. Перехід на самостійну годівлю без використання материнського молока потребує особливої обережності, оскільки різкі зміни раціону можуть спричинити порушення функцій травної системи.

Під час переходу до самостійного живлення необхідно постійно контролювати ріст і розвиток цуценят, а також запобігати виникненню рахіту, ксерофтальмії та інших захворювань шляхом забезпечення повноцінної та збалансованої годівлі. Одним із основних показників адекватності раціону є середньодобовий приріст живої маси. Для цуценят дрібних порід він має становити 15-20 г, середніх порід - близько 50 г, а великих порід – 150-175 г на добу.

Після повного відлучення від матері годівлю цуценят необхідно здійснювати відповідно до встановлених норм, враховуючи насамперед їхню потребу в енергії, яка визначається віком, породними особливостями, інтенсивністю росту та фізіологічним станом організму (табл. 9).

Таблиця 9

Потреба цуценят в енергії, на 1 кг маси тіла

Вік	КДж
1 тиждень	817
2 тижні	922
3-4 тижні	1026
1-1,5 міс.	1110
2,5-3,5 міс.	833
3,5-5 міс.	587
5-7,5 міс.	544
7,5-13 міс.	419

З віком у цуценят спостерігається зниження енергетичної потреби в розрахунку на одиницю маси тіла. Водночас потреба в білку є значно вищою, ніж у дорослих собак, і становить приблизно 9 г на 1 кг маси тіла, що вдвічі перевищує аналогічний показник у дорослих тварин. Потреба в амінокислотах, жирах, вітамінах та мінеральних речовинах у перерахунку на 1 кг маси також є підвищеною порівняно з дорослими собаками.

Раціональна годівля в період росту має суттєвий вплив на формування конституції та екстер'єру собак у дорослому стані. При цьому повноцінна годівля не повинна ототожнюватися з перегодовуванням, оскільки надлишкове надходження поживних речовин призводить до розвитку ожиріння. Цуценята повинні отримувати достатню кількість поживних речовин відповідно до фізіологічних потреб конкретного вікового періоду. Важливим є забезпечення різноманітності раціону, що запобігає формуванню вибіркового харчового уподобання у подальшому житті.

Орієнтовна структура раціонів цуценят наведена в табл. 10.

Таблиця 10

Зразкова структура раціонів цуценят, в % від добової потреби в енергії

Кормові продукти	Вік, міс.		
	1 - 3	3 - 6	старше 6
М'ясо	23	30	36
Молоко	26	15	4
Крупа, хліб	40	43	48
Картопля	8	9	9,5
Овочі	3	3	2,5

До раціонів цуценят включають корми, що є джерелами повноцінного білка, зокрема м'ясо, рибу та молоко. Як вуглеводну складову використовують рисову, манну та вівсяну крупи, а також білий хліб. Вітамінне забезпечення раціону здійснюють за рахунок овочів, бадилля городніх культур, дикорослої зелені, дріжджів і риб'ячого жиру.

Для задоволення потреб організму в мінеральних речовинах та профілактики рахіту до складу кормів додають кісткове борошно, крейду та вітамін D. Додатково рекомендується вводити невеликими порціями сиру свіжу печінку, яка є цінним джерелом вітамінів і заліза. Орієнтовні норми згодовування кормів цуценятам подано в табл. 11.

Цуценят слід годувати виключно якісними, доброякісними кормами. Годування організовують часто, але невеликими порціями, при цьому необхідно контролювати стан тварини, запобігаючи виникненню здуття живота. Кожну годівлю забезпечують свіжоприготованим кормом;

Таблиця 11

**Зразкові норми згодовування кормових продуктів цуценят,
на 1 голову на добу, г**

Кормові продукти	Вік, міс.			
	до 1	1 - 3	3 - 6	старше 6
М'ясо	30-50	60-150	160-250	350
Молоко	50-150	200-400	200-300	100
Творог	10-20	30-50	60-100	200
Крупа	30-50	60-100	120-150	200
Хліб	20-30	30-50	70-100	150
Картопля	20-30	40-50	60-120	150
Овочі	20-30	40-70	30-100	100
Жир тваринний	1-3	3-4	4-6	10
М'ясокістна мука	-	10-20	25-40	50
Кісткова мука	2-4	5-10	10-13	15
Риб'ячий жир	0,5	1-	3-5	8
Дріжджі	0,5-1,0	1-2	2-4	6
Яйця, шт.	1, через день	-	-	-
Сіль куховарська	0,5	3-5	5-8	10

забороняється заготівля їжі одразу на кілька прийомів. Корм подають у вигляді густого супу, рідкої каші або молока з додаванням хліба.

Частота годувань залежить від віку: до 2 місяців цуценят годують 6 разів на добу, у віці 2-4 місяці - 5 разів, 4-5 місяців - 4 рази, 5-6 місяців – 3-4 рази на добу через рівні проміжки часу. Температура корму має бути помірною; не допускається згодовування надто гарячої або холодної їжі.

Цуценя повинно повністю споживати запропоновану порцію. У разі відмови або недоїдання залишки корму одразу видаляють, а наступне годування проводять у встановлений час. Такий режим сприяє формуванню регулярності харчової поведінки та знижує ризик розвитку шлунково-кишкових розладів, оскільки залишки їжі, особливо в теплий період року, швидко псуються та стають непридатними до споживання.

Годування здійснюють у чітко визначені години, оскільки нерегулярне харчування формує шкідливу звичку до постійного споживання їжі, що за

умов недостатнього контролю може призводити до процесів бродіння в шлунку.

Починаючи з 2-3-місячного віку, до раціону доцільно додатково вводити хрящі та великі «цукрові» кістки. У разі використання залишків людської їжі слід виключити великі рибні кістки, трубчасті кістки птиці, а також страви з високим вмістом гострих приправ (оцту, гірчиці, перцю).

З 6-місячного віку цуценят поступово переводять на раціон дорослих собак, а з 8 місяців годування здійснюють як у дорослих тварин - двічі на добу, вранці та ввечері.

У практиці собаківництва нерідко виникає необхідність штучного вигодовування цуценят за відсутності матері. Важливою умовою виживання новонароджених є споживання молозива протягом перших 24 годин після народження, оскільки воно забезпечує надходження материнських антитіл та сприяє формуванню пасивного імунітету. За можливості рекомендується утримувати цуценят під сукою протягом перших 5-8 діб життя.

Для штучного вигодовування зазвичай використовують коров'яче або козяче молоко. З метою підвищення його поживної цінності до 100 г молока додають одне свіже сире куряче яйце. Для отримання однорідної суміші яйце попередньо збивають в окремому посуді, після чого змішують із молоком та проціджують через марлю. Доцільним є також додавання 1-2 крапель вітамінів А і D. Перед згодовуванням суміш підігрівають до температури близько 30 °С.

До двотижневого віку цуценят годують кожні 2 години з нічною перервою тривалістю до 6 годин. Добова норма молочної суміші на одне цуценя становить приблизно 100 г у перші дні життя, 120 г - з 5-ї доби, 200 г - з 10-ї доби та 300 г - з 15-ї доби. До 15-денного віку суміш випоюють із пляшечки з гумовою соскою, після чого поступово привчають цуценят до споживання корму з блюдця.

Починаючи з 15-добового віку, поряд із молочним раціоном вводять підгодовівлю за схемою, аналогічною до годівлі цуценят, які перебувають під матір'ю. Як перший додатковий корм використовують рідкі каші, зокрема

приготовлені на основі дитячих поживних сумішей. З місячного віку цуценят, які перебувають на штучному вигодовуванні, переводять на шестиразовий режим годівлі.

Для забезпечення більш повноцінного харчування може застосовуватися спеціальна молочна суміш такого складу: коров'яче молоко - 80 г, жовток одного курячого яйця, вершки - 20 г, 40%-й розчин глюкози - 20 мл, 5%-й розчин аскорбінової кислоти - 3 мл, по 2 краплі масляних розчинів вітамінів А та D₃. Добову кількість суміші визначають залежно від віку та живої маси тіла цуценяти: для триденного цуценяти вона становить 15-20 % від маси тіла, для семиденного – 22-25 %, для чотирнадцятиденного – 30-32 %, а для двадцятиодноденного – 32-40 %.

Останніми роками для вигодовування цуценят-сиріт широко застосовують промислові замінники собачого молока, склад яких максимально наближений до природного молока суки та забезпечує потреби молодняку в основних поживних речовинах, вітамінах і мінеральних елементах. Дані щодо орієнтовних норм згодовування замінників собачого молока наведено в табл. 12.

Таблиця 12

Зразкові норми згодовування замінника собачого молока цуценятам–сиротам, на голову на добу, мл

Вік, днів	Породи собак				
	йоркширський терер	такса	шотландська вівчарка	австралійська вівчарка	німецька вівчарка
2	30	70	90	120	170
7	40	90	120	160	230
14	60	130	180	20	340
21	80	10	240	330	460
28	100	220	300	410	570

Добова потреб у заміннику молока залежить від породи службового собаки, в першу чергу - від їх маси тіла. Так, у віці дві доби для цуценяти дрібних порід (маса дорослої особини до 5 кг) добова потреба складає 30 г, масою тіла 5-10 кг (наприклад, такса) – 70 г, а при масі дорослої собаки більше 30 кг (німецька вівчарка) – 170 г. З віком добова потреба в заміннику молока збільшується, і у віці 28 днів складає, відповідно, 100, 220 та 570 г.

ВИСНОВКИ

1. Годівля є невід'ємною складовою системи підготовки службових собак. Особливе значення має достатня кількість білків і жирів, які забезпечують витривалість та відновлення м'язової тканини після фізичних навантажень. Рациональне харчування забезпечує підтримання фізичного здоров'я, високої працездатності та ефективності дресирування тварин. Тому тема кваліфікаційної роботи є актуальною і своєчасною для дослідження та відповідає запиту практичної кінології.
2. Корми тваринного походження є основним джерелом повноцінного білка в раціоні собак. Вони містять незамінні амінокислоти, жири, мінеральні речовини та вітаміни, необхідні для нормального росту, розвитку, відтворення і підтримання високої працездатності тварин. Особливе значення такі корми мають для службових собак, які зазнають значних фізичних навантажень.
3. Корми рослинного походження є важливою складовою раціону собак, оскільки забезпечують організм вуглеводами, клітковиною, вітамінами, мінеральними речовинами та частково білком. Вони доповнюють корми тваринного походження та сприяють нормальному функціонуванню травної системи.
4. Комбінований раціон дозволяє забезпечити організм тварини всіма необхідними поживними речовинами: білками, жирами, вуглеводами, вітамінами та мінеральними елементами.
5. Сухі промислові корми забезпечують стабільний склад поживних речовин, спрощують зберігання та транспортування кормів, а також дозволяють точно контролювати добові норми годівлі. Якісні повнораціонні корми містять збалансовану кількість білків, жирів, вуглеводів, вітамінів і мінеральних речовин, необхідних для підтримання високої працездатності службових собак.

6. Вітамінні та мінеральні добавки є важливим компонентом годівлі службових собак, оскільки забезпечують нормальний перебіг обмінних процесів, підтримують імунітет, сприяють розвитку кістково-м'язової системи та підвищують витривалість тварин.
7. Для дорослих робочих собак структура раціону за енергетичною цінністю складається з таких компонентів: м'ясо II категорії до 70 % (у середньому 35 %), різні види круп - до 60 % (у середньому 40 %), хлібобулочні вироби - до 30 % (у середньому 15 %), картопля - до 20 % (у середньому 7 %), овочі - до 10 % (у середньому 3 %).
8. Потреба племінних псів у поживних речовинах становить у середньому 5,8 г білка, 1,4 г жиру та 11,8 г вуглеводів, у тому числі 0,8 г клітковини на 1 кг живої маси тіла. У період репродуктивного використання племінних псів раціон пса масою 30 кг у період в'язок включає: м'ясо II категорії - 870 г, крупу - 300 г, картоплю - 180 г, овочі - 340 г та 10,6 г кухонної солі на добу. Такий раціон містить приблизно 10 607 кДж енергії, 221 г білка, 80 г жиру, 252 г легкозасвоюваних вуглеводів, 13 г клітковини, 462 мг кальцію та 2918 мг фосфору.
9. У першій половині вагітності потреба сук у поживних речовинах на 1 кг живої маси становить у середньому 5,4 г білка, 1,3 г жиру та 10,1 г вуглеводів, з яких 0,8 г припадає на клітковину. У другій половині щенності, у зв'язку з інтенсивним ростом плодів і підготовкою організму до лактації, потреба в основних поживних речовинах зростає і становить відповідно 6,7 г білка, 1,4 г жиру та 11,2 г вуглеводів, при незмінній потребі в клітковині на рівні 0,8 г на 1 кг маси тіла.
10. У період лактації потреба сук у поживних речовинах суттєво зростає. Порівняно з періодом фізіологічного спокою потреба в енергії збільшується у 2,5-3,5 рази, у білку - на 50-70 %, у жирі - на 15-20 %, у легкозасвоюваних вуглеводах - на 15-25 %. Потреба в мінеральних речовинах і вітамінах зростає приблизно в 1,5-2 рази.

11. До раціонів цуценят включають корми, що є джерелами повноцінного білка, зокрема м'ясо, рибу та молоко. Як вуглеводну складову використовують рисову, манну та вівсяну крупи, а також білий хліб. Вітамінне забезпечення раціону здійснюють за рахунок овочів, бадилля городніх культур, дикорослої зелені, дріжджів і риб'ячого жиру. Частота годувань залежить від віку: до 2 місяців цуценят годують 6 разів на добу, у віці 2-4 місяці - 5 разів, 4-5 місяців - 4 рази, 5-6 місяців – 3-4 рази на добу через рівні проміжки часу. Температура корму має бути помірною; не допускається згодовування надто гарячої або холодної їжі.

12. Для годівлі цуценят-сиріт використовують замінники собачого молока, добова потреб залежить від породи службового собаки, в першу чергу - від їх маси тіла - у віці дві доби для цуценяти дрібних порід (маса дорослої особини до 5 кг) добова потреба складає 30 г, масою тіла 5-10 кг (наприклад, такса) – 70 г, а при масі дорослої собаки більше 30 кг (німецька вівчарка) – 170 г. З віком добова потреба в заміннику молока збільшується, і у віці 28 днів складає, відповідно, 100, 220 та 570 г.

З метою вдосконалення елементів годівлі службових собак в умовах кінологічного центру та забезпечення високої працездатності, міцного здоров'я і тривалого службового у практичній діяльності кінологів пропонуємо використовувати розроблені у кваліфікаційній роботі рекомендації щодо годівлі різних статеві-вікових груп службових собак.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи дресирування, гігієни та годівлі службових собак. Львів : Магнолія 2006, 2024. 175 с.
2. Кінологія: утримання, годівля та дресирування службових собак : навч.-метод. матеріали / уклад. О. В. Бойко. Київ : НАВС, 2020. 112 с.
3. Мамченко В. Ю., Кобернюк В. В., Трохименко В. З., Ковальчук Т. І., Лавринюк О. О. Техніка годівлі собак в умовах навчальної лабораторії кінології. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2024. № 1(40). С. 214–223. DOI: 10.37406/2706-9052-2024-1.24.
4. Коренівська О. Є. Оцінка техніки годівлі службових собак в умовах навчальної лабораторії кінології Поліського національного університету : кваліфікаційна робота. Житомир : Поліський національний університет, 2021. 38 с.
5. Підготовка інспекторів-кінологів із службовими собаками в Державній прикордонній службі України : порядок та методичні положення. URL: Lektsii.org (дата звернення: 27.05.2026).
6. Організація утримання та ветеринарного забезпечення службових собак у правоохоронних органах України : навч. посіб. / за ред. С. М. Коваленка. Дніпро : ДДУВС, 2021. 136 с.
7. Годівля та фізіологічні потреби службових собак : методичні рекомендації / за ред. В. І. Хоменка. Харків : ХНУВС, 2019. 84 с.
8. Патров В. С., Коваленко Б. П., Барановський Д. І. [та ін.]. Практикум для лабораторних занять з генетики «Основи варіаційної статистики. Біометрія». Дніпропетровськ, Поліграфіст, 1998. 175 с.
9. Зубрич А. С., Хохлов А. М., Курман Ф. А., Галат Б. Ф. Практичний посібник з біометрії. Навчальний посібник. Харків, 1974. 94 с.

- 10.Була Л. В., Левченко І. В., Вечорка В. В., Бартенєва Л. С. Виноград О. В., Кузякін С. С. Аналіз розвитку і перспективне бачення національних програм дресирування у ВГО «Кінологічна спілка України». *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Тваринництво»*. Випуск 1 (48), 2022. С. 3-10.
- 11.Платковська О. В. Кінологічна служба в Україні. *Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 груд. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 42–45.
- 12.Полищук Ф. К, Трофименко О. Л. Основы кинологии. Теоретический и практический аспекты дрессировки. Киев-Ирпень : Перун, 2003. 200 с.
- 13.Породи собак. URL: <http://animalsik.com/porodyi-sobak> (дата звернення: 25.05.2026).
- 14.Була Л. В. Оцінка службових собак, які дресируються по пошуку наркотичних засобів та зброї: дис. канд. с.-г. наук: Чубинське: УААН, 2009. 171 с.
- 15.Виноград О. В. Основы службової кінології: навч. посіб. Хмельницький: Меркьюріті-Поділля, 2011. 192 с.
- 16.Мамченко В. Ю., Кобернюк В. В., Трохименко В. З., Ковальчук Т. І., Лавринюк О. О. Техніка годівлі собак в умовах навчальної лабораторії кінології. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2022. № 1(360). С. 166–175. DOI: 10.37406/2706-9052-2024-1.24.
- 17.Полив'яненко Я. В. Технологічні особливості годівлі та утримання молодняку службових собак в умовах навчальної лабораторії кінології Поліського національного університету : кваліфікаційна робота спец. 204 «Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва». Житомир : Поліський національний університет, 2021. 45 с.
- 18.Haverbeke A., Laporte B., Depiereux E., Diederich C. Training methods of military dog handlers and their effects on the team's performances. *Applied*

- Animal Behaviour Science*. 2008. Vol. 113, Issues 1–3. P. 110–122. DOI: 10.1016/j.applanim.2007.11.010.
19. Nogueira L. B., Palme R., Mendonça-Furtado O. Give Them a Toy or Increase Time out of Kennel at Lawn Areas: What Is the Influence of These Interventions on Police Dogs' Welfare? *Animals*. 2021. Vol. 11(8). Article 2264. DOI: 10.3390/ani11082264.
 20. Ковальчук І. І. Аналіз поведінки службових собак в умовах воєнних дій: досвід України. *Український журнал природничих наук*. 2025. № 14. С. 45–53. DOI: 10.32782/naturaljournal.14.2025.5.
 21. Харитонюк Р. В. Техніка підготовки та використання собак для пошуку вибухонебезпечних речовин в умовах кінологічного центру УМВС в Житомирській області : кваліфікаційна робота : спец. 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва». Житомир : Поліський національний університет, 2025. 49 с.
 22. Селюков В. С. Кінологічне забезпечення діяльності Державної митної служби України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. Т. 34, № 1. С. 912–923. DOI: 10.32631/vsa.2025.1.77.
 23. Селюков В. С. Виникнення та розвиток службової кінології в сучасній Україні. *Право і безпека*. 2020. № 1(76). С. 118–124. DOI: 10.32631/pb.2020.1.12.
 24. Один день служби: робота кінологів і службових собак Національної поліції України. *Міністерство внутрішніх справ України* : офіц. сайт. 2026. URL: <https://mvs.gov.ua/news/odin-den-sluzbi-robota-kinologiv-i-sluzbovix-sobak-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini> (дата звернення: 28.05.2026).
 25. Софіян Д., Серховець С., Афанасьєв А., Клепацький С., Ковальчук О. Методика підготовки інспекторів-кінологів зі службовими собаками до пошуку вибухових речовин, зброї та боєприпасів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2023. № 4(35). С. 215–229.

- 26.Пустова Н. В., Шуплик В. В. Основні методи дресирування службових собак. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2021. № 1(34). С. 70–77. DOI: 10.37406/2706-9052-2021-1-7.
- 27.Haverbeke A., Laporte B., Depiereux E., Diederich C. Training methods of military dog handlers and their effects on the team's performances. *Applied Animal Behaviour Science*. 2008. Vol. 113, Issues 1–3. P. 110–122. DOI: 10.1016/j.applanim.2007.11.010.
- 28.Селюков В. С. Проблеми діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції в умовах війни. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4(103). С. 312–320. DOI: 10.32631/v.2023.4.31.
- 29.Гармаш В. В. Місце кінологічних підрозділів у структурі Національної поліції України та в системі Міністерства внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2019. № 3(74). С. 24–31. DOI: 10.32631/pb.2019.3.03. Гармаш В. В. Місце кінологічних підрозділів у структурі Національної поліції України та в системі Міністерства внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2019. № 3(74). С. 24–31. DOI: 10.32631/pb.2019.3.03.
- 30.Беляєва К. Використання службових собак для емоційної підтримки працівників Національної поліції України. *Юридична психологія*. 2025. № 1(36). С. 7–13. DOI: 10.33270/03253601.7.
- 31.Бурлака В. А., Павлюк Н. В., Степаненко В. М. Кінологія: утримання та годівля собак: Навчальний посібник. Житомир: Волинь, 2004. 412 с.
- 32.Ібатуплін І. І., Панасенко Ю. О. Утримання та годівля собак. Наукметодцентр. К.: «Аграрна освіта» 2003. 60 с.
- 33.Іванченко М. М. Годівля та утримання собак: навчальний посібник та методичні вказівки. Харків, 2005. 30 с.
- 34.Бурлака В. А., Благоев О. В., Степаненко В. М., Купріянець Р. О. Вплив різних типів годівлі на ріст і розвиток цуценят. *Вісник Державного Агроекономічного університету*. 2004. №2. С. 128–131.

- 35.Архангельський А. І., Іванов В. О. Годівля службових собак : навч. посіб. Київ : Аграрна освіта, 2018. 212 с.
- 36.Пустова Н. В., Шуплик В. В. Особливості організації годівлі службових собак різних вікових груп. *Науковий вісник ветеринарної медицини*. 2021. № 2. С. 98–105.
- 37.Бурлака В. А., Кривий М. М. Біологічна роль білків у годівлі службових собак. *Вісник аграрної науки*. 2020. № 5. С. 56–61.
- 38.Nutritional Requirements of Small Animals // MSD Veterinary Manual : website. URL: <https://www.msdsvetmanual.com/management-and-nutrition/nutrition-small-animals/nutritional-requirements-of-small-animals> (date of access: 28.05.2026).
- 39.Пояснення щодо основних поживних речовин, необхідних котам і собакам // Royal Canin UA : website. URL: <https://www.royalcanin.com/ua/about-us/our-nutritional-approach/essential-nutrients-for-cats-and-dogs-explained> (date of access: 28.05.2026).
- 40.Ham K. Physiology and Calcium-Regulating Hormones in Dogs and Cats // MSD Veterinary Manual : website. 2023. URL: <https://www.msdsvetmanual.com/endocrine-system/the-parathyroid-glands-and-disorders-of-calcium-regulation-in-dogs-and-cats/physiology-and-calcium-regulating-hormones-in-dogs-and-cats> (date of access: 28.05.2026).
- 41.XIV. Water-Soluble Vitamins (B and C) // Medicine LibreTexts : website. URL: https://med.libretexts.org/Bookshelves/Veterinary_Medicine/A_Guide_to_the_Principles_of_Animal_Nutrition_%28Cherian%29/01%3A_Chapters/1.14%3A_XIV._Water-Soluble_Vitamins_%28B_and_C%29 (date of access: 28.05.2026).
- 42.Vitamin B6 (Pyridoxine) – Nutrition // WikiVet English : website. URL: https://en.wikivet.net/Vitamin_B6_%28Pyridoxine%29_-_Nutrition (date of access: 28.05.2026).

43. The Role of Nutrition in Canine Performance and Rehabilitation // Veterian Key : website. URL: <https://veteriankey.com/the-role-of-nutrition-in-canine-performance-and-rehabilitation/> (date of access: 28.05.2026).
44. Case L. P., Daristotle L., Hayek M. G., Raasch M. F. Canine and Feline Nutrition. 3rd ed. St. Louis : Mosby Elsevier, 2011. 592 p.
45. Hand M. S., Thatcher C. D., Remillard R. L., Roudebush P., Novotny B. J. Small Animal Clinical Nutrition. 5th ed. Topeka : Mark Morris Institute, 2010. 1314 p.
46. Fascetti A. J., Delaney S. J. Applied Veterinary Clinical Nutrition. Ames : Wiley-Blackwell, 2012. 682 p.
47. Корм для німецької вівчарки.
<https://petslike.ua/category/sobaki/goduvannia/nimeckavivcarka?srsId=AfmBOorreN1nvLoOjas8P1PfZe0Poc816qWsabrVGD6YclDhKikdvWBH>
(дата звернення: 30.05.2026).
48. Павлов І. П. Двадцятирічний досвід об'єктивного вивчення вищої нервової діяльності (поведінки) тварин: умовні рефлекси : збірник статей, доповідей, лекцій і промов. Москва ; Ленінград : Державне видавництво, 1923. - 244 с.
49. Павлов І. П. Лекції про роботу великих півкуль головного мозку. - 2-ге вид. Москва ; Ленінград : Державне видавництво, 1927. - 372 с.
50. Басовський М. З., Буркат В. П., Вінничук Д. Т. та ін. *Розведення сільськогосподарських тварин* / за ред. М. З. Басовського. Біла Церква : 2001. - 400 с.
51. Рудик І. А., Буштрук М. В., Старостенко І. С. та ін. *Розведення сільськогосподарських тварин* / за ред. І. А. Рудика. Київ : Аграрна освіта, 2009. - 339 с.
52. Бурлака В. А., Павлюк Н. В., Степаненко В. М. та ін. Кінологія: утримання та годівля собак : навч. посіб. Київ, 2018. 240 с.

53. Про кінологічне забезпечення в Державній митній службі України :
наказ від 10.03.2021 № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0565-21>
(дата звернення: 30.05.2026).